

НАЙКРАЩИЙ РОМАН ДЕСЯТИРІЧЧЯ

ВОЛОДИМИР ЛИС

СТОЛІТТЯ ЯКОВА

РОМАН ЕКРАНІЗОВАНО

Володимир Лис

Століття Якова

Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга»

2010

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)

Лис В. С.

Століття Якова / В. С. Лис — Книжный Клуб «Клуб
Семейного Досуга», 2010

ISBN 978-6-17-122398-1

Найкращий роман десятиріччя — короноване слово, яке вразило літературну Україну! У житті старого Якова Мехи на короткий час, мов той метелик, з'являється дівча-приблуда. Вона питає, чи любив він колись, — і виривають десь із глибини пам'яті його кохання, і біль втрати, і круговерть війн та режимів, і радощі та горе в родині, і гріхи й каяття...

УДК 821.161.2
ББК 84(4Укр)

ISBN 978-6-17-122398-1

© Лис В. С., 2010
© Книжный Клуб «Клуб Семейного
Досуга», 2010

Содержание

Направду добра книжка	6
Століття Якова	7
Частина перша	8
1	8
2	9
3	10
4	11
5	12
6	14
7	16
8	18
9	19
10	20
11	22
12	23
13	25
14	27
15	28
16	31
17	32
18	33
19	35
20	36
Кінець ознакомительного фрагмента.	38

Володимир Лис

Століття Якова

© Лис В. С., 2010

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2010, 2014, 2016

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2010

Колажі Тетяни Коровіної

«Коронація слова» створює для вас нову хвилю української літератури – яскраву, різножанрову, захопливу, – яка є дзеркалом сьогодення і скарбом для майбутніх поколінь.

*Тетяна та Юрій Логусі,
засновники проекту*

Міжнародний літературний конкурс романів, кіносценаріїв, п'єс, пісенної лірики та творів для дітей «Коронація слова» був заснований за підтримки бренда найпопулярнішого українського шоколаду «Корона». Головна мета конкурсу – сприяння розвитку новітньої української культури.

Література, кіно, театр і пісня обрані не випадково, адже саме ці жанри є стратегічними жанрами культури, що формують і визначають зрілість нації.

Метою конкурсу та його завданням є пошук нових імен, видання найкращих романів, стимулювання й підтримка сучасного літературного процесу, кіно й театру, і як наслідок – наповнення українського ринку повнокровною конкурентоспроможною літературою, а кіно й театру – якісними українськими фільмами й п'єсами.

koronatsiya.com

Направду добра книжка

Засідати в журі літературних конкурсів я, по щирості, не люблю. Нічого хорошого тут немає – доводиться цілими днями перечитувати, за Маяковським кажучи, «тысячи тонн словесной руды», щоб не дати згубитись якомусь невідкритому талантові, а потім ще й роками журитись його літературною долею, наче ти в ній і винувата. Тож, коли цьогорічна «Коронація слова» запросила мене в журі ювілейної «Гранд-Коронації» – тільки для попередніх лавреатів, краще з кращого за 10 років конкурсу, – я зітхнула з полегкістю: гаразд, хоч «відкривати» нікого не треба буде! Автори, нівроку, вже знані, «окнижковані», отже, жодної відповідальності – і жодних несподіванок, відповідно, теж...

На щастя, життя без несподіванок не обходиться.

Роман «Століття Якова» вразив усе журі в повному складі, без різниці літературних смаків і вподобань. Так буває тільки з направду добрими книжками – вони переконують одразу і найзапекліших скептиків, як жива істота переконує на дотик теплом і пульсуванням крові під шкірою. З'ясувалося, що всі проковтнули рукопис одним духом: життя (чи варто сказати «житіє»?) древнього Якова з поліської глибинки, його любові й війни, злочинства й подвиги, пристрасті й муки несподівано виявились куди захопливішими за кілограми детективів із пригодами зомбі, упирів, ФСБ та інших потвор. Серед засилля сучасного літературного силікону Яків зі своєю сімейною сагою впадав в око, як живий серед манекенів: він був справжнім – йому хотілося співпереживати. Жінки, згадуючи деякі епізоди, скліпували сльозу: атож, мелодраматичного в романі чимало, тільки чомусь тому всьому віриш... Чи не тому, що «століття Якова» – це ще й сто повних років української історії, з усіма її – куди там шекспірівським! – непроговореними й неосмисленими трагедіями, чиї непідбиті рахунки ми й далі продовжуємо оплачувати? І волинське Полісся на перехресті режимів, імперій, народів, армій, культур і субкультур (хто тільки не товкся тут за «століття Якова» – від уланів Пілсудського до наркоділерів на джипах...) – то сцена, на якій розігрується споконвічна драма боротьби людини зі світом за власну душу? І книжка ця – не тільки про дядька-поліщука, мужчину з вимираючої породи справжніх, якого, як тріску, жбурляло по водах вийшлого з берегів ХХ століття, – а й, якимсь таємничим чином, як то завжди буває з направду добрими книжками, – про кожного з нас?..

Одне слово, відкриття таки відбулося: журі переживало ейфорію астронома, який щойно вгледів у телескоп нову зірку. Дарма що творець Якова, лучанин Володимир Лис – давно не новачок у літературі (а новачок такої книжки й не написав би!), що за ним уже чималий доробок – п'єси, кілька романів, низка нагород, публікації в найкращих столичних видавництвах... Цілком солідна письменницька кар'єра, хоч і не «зіркова» – на слуху в читачької публіки досі були інші імена. Що ж, тепер, після «Століття Якова», склад «першого ешелону» сучасної української літератури доведеться переглянути – адже твори такого епічного масштабу й густини нечасто пишуться не тільки в Україні...

А ще подумалось – який би за цим романом можна зняти фільм! Куди там «Мосфільму» з Голівудом... І не треба на те мільйонних затрат, коштовних зйомок, комп'ютерних спецефектів – досить лиш гарного режисера й акторів: таких, щоб відчули й чесно відтворили той градус людяности, що його закладено в цій історії...

Але це вже я, звісно, розмірилась. А радіти треба вміти, як навчився за своє велике й страждальне життя старий Яків, – з того, що є. А є – нечастий гість у нашому домі: направду добра книжка, якій мені зостається тепер тільки побажати доброї дороги – до добрих людей.

Оксана Забужко

Століття Якова

*Що таке життя ваше?
Пара, яка з'являється на хвилю, а потім зникає.*
Соборне послання апостола Якова, 4, 14

*Чуєш, як грає цвіркун?..
Слухає небо крізь ніч
Серце комах.*
Невідомий японський поет XVIII ст.

Частина перша Приблуда. Весілля

1

«Який же я старий, – думає Яків. – Який старий, Боже мій!»

Він щойно захитався біля порога своєї хати. Щоб не впасти, вхопився за одвірок. Світ кудись поплив.

Не здивувався – так бувало вже не раз.

Дивина в іншому – він раніше ставився до цього якось інакше. Простіше. Начеб не помічав. Удавав, що не помічає. Заточився, то й заточився. Старий, от і все. А тут щось кольнуло наче, різнуло, в серці чи коло серця. От іще. Він отак упаде, серце спиниться, не одразу і знайдуть. Али тоді йому буде байдуже – знайдуть чи не, а тепер – не байдуже.

«Доки живий», – думає Яків.

Авжеж, доки живий. Треба йти. Йти? Куди? І раптом розуміє – треба йти, виглядати поштарку. Може ж, принесе-таки звістку. Від тої дівчини, тої окаяної дівчинки, Оленки, Альона, казала вона.

2

Кіт, приблуда, чий ти? Яків дивиться на кота – старого, облізлого, шерсть місцями позлипалася. Кіт дивиться на нього і жалібно нявкає.

«Як і я, старий», – думає Яків. Ци й кіт?

Від того начеб затишніше.

– Киць, киць, киць...

Кіт підходить і третєся об ногу. До голови Якову проситься якась згадка. Про кота. Про кота-вуркота. Вуркотиська.

«На кота-вуркота, ой, напала дрімота, ти, дитинко, тоже спи, тільки ліжка не кропи...» – так, здається, співала мати. Ні, не йому, того він не пам'ятає, авжеж не пам'ятає. Сестричці Ольці ци Йванові.

«Нема їх, нікого нема, – думає Яків. – Їден я остався. Ольга є, али дочка. А чого я остався? Бо так вгодно Богові. А чого вгодно?.. Ет, старий, про що думаєш? Про що думаєш, старий...»

І тут до його голови приходить інша думка – він живе того, що мусить діждатися письма од тої дівчини, дівки окаяної, що забула про нього. Чужої дівки. А могла б написати, коли приїздити не хоч. Могла б. Звісно, він так не мав учинити, як вчинив. Але того не вернеш. Не розкрутиш назад день чи рік, як те колесо.

Колесо тоже назад не побіжить.

Кіт вуркоче, Яків присідає і гладить старого котяру. Десь із села вже з півроку, як приходить, лопає все, що дає: і бульбу, і хліб, ну про ковбаску, як принесе з куперації, то й казати не треба. А то й лушпиння з бульби взявся гризти. А може, зуби точив? Та де в такого старого зуби? Ци, може, в котів є до старости? Бач, стільки на світі прожив, старий шкарбун, а ни знає.

Нагнутися нагнувся, погладити погладив, котисько задоволений, авжеж, а підвестися як? Йо-йо, хіба на руку спертися?

І все ж він підводиться, в боку стріляє, аж в очах темніє, али на диво швидко проходить.

Кіт швендяє за ним до хати. Якщо сьогодні прийде Ольга, то й молока принесе. Він давно вже не п'є молока, бо ж одне розстройство од того, швидкий нападає, та то Ольга так вимовляє, а він каже по-їхньому, загорєнськи – шмидкий. Не, не Ольга, а Тарас по-новітньому каже.

І село для нього не Загоряни, а Загорєни. Тарасові діти з його вимови сміються. Ну й нехай, він по-їхньому казати ни буде.

Яків заходить до хати. А де ж кіт? Озирається. Кіт спинився за порогом. Дивиться. Хвостом ворушить. Вагається. Чого б то? Не хоче йти? Та ж не боїться.

– Йди, бо не впусчу, – каже Яків.

3

Поштарка Ніна ступає на подвір'я під вечір. Яків бачить, як вона йде моріжком, чогось оминає стежку. За нею волочиться чужий кіт. Одвертається од вікна, за стіл поспішно зновика сідає. Ніна заходить до хати, каже:

– Доброго дня. Ви живі, діду Якове?

Яків повертає голову, відривається од стола, на якому кришив махорку (дивно, як збереглася до весни), і відказує:

– Доброго здоров'я. Чом би мені не жити? Ци ти хотіла, щоб я вмер, не получивши письма? Давай...

– Але я... Діду Якове...

– То ти знов не принесла? То нащо заходила? Щобисьь...

Яків хоче сказати «переконатися, що я ще живий?», але закашлюється. Кашляє довго й нутужно.

– Ви-те, що ж, зновика курити почали? – підозріло питає Ніна.

– Не дам, – каже Яків і заступає стола з нарізаною махоркою.

– Що не дасте?

– Махорку забрати.

– Ну, ви як мале, діду... Геть би мала дитина...

– Мала – не мала, али я кинув курити...

– Тоді нащо махорку кришите?

– Щобисьь ти спитала... Що, бакун має пропадати?

Ось така у них розмова. Насправді Яків радий, що Ніна зайшла, не обминула хати. Бо ж письма нема. Зновика нима.

«І вже не буде», – раптом думає Яків.

Пальці його рук холодіють. Падає на землю ніж. Добре, хоч ногу минає.

– Що з вами, діду? Сядьте, сядьте.

Ніна метушиться. Приносить води. Заглядає у вічі. Чудна жінка. Він може ще і її пережити. Його смерть сидить у тому письмі. На денці, самісінькому денці конверта, маленька і зіщулена, як зернина, що закотилася у щілину і втратила надію колись прорости. Бо письма (листа, напевне б сказало те кляте дівчисько) не буде. Його не пишуть. А як пише, то не відправить. А може, якась дурна баба на пошті викинула в кошик. Атож, почитала – нащо дідові письмо.

– Вам ліпше? То я вже піду?

– Мені й не було погано, – каже Яків. – Ти того... Забери махорку.

– Нащо? В мене Тимко не курить.

– Комуś віддаси. Ти ж до всіх хат заходиш.

– Тепер не до всіх, – Ніна зітхає. – Тепер газет мало підписують.

Ніна йде і вже в дверях озирається. Стоїть, чогось чекає. Зітхає.

– Ольку вашу бачила. З півгодини тому.

– То тебе Ольга просила зайти? – здогадується Яків.

І полотніє. Але гнів з голови витісняє якась тепла хвиля. Котиться й котиться під черепом, от уже й зашуміла, щось зашелестіло, Господи, що ж то таке, ще справді беркицьнеться чого доброго... Як той сніп упав, тільки ціпа до нього не буде.

– Ви б помирилися з дочкою, діду, – чує він крізь те наростаюче шелестіння.

– А ми й не сварилися... Вона ж мені молока приносить... І сала... І хліба...

Губи його мертвіють. Враз, раптово. Дивиться Яків на поштарку і розуміє: знає, як приходить дочка. Ставить банку з молоком, сумку з продуктами за порогом, бо ж заходити Ольці до хати заборонено.

«Я помирюся, – думає Яків. – Як Ольга сама, першою переступить поріг».

Ніну він проводить. На подвір'ї згадує, що не дав махорки. Скільки ж то літ, як він уже не смалить? Певно, з десяти. Та бакун садить. Чи не останній в селі. І мак вперто сіє, хоч до пирогів з маком байдужий. Участковий уже й грозитися перестав, що оштрафує або й у буцегарню запроторить.

Али якби не мак, то тая Ольга сюди, на його город, і не зайшла б.

4

Тоді ще у нього був пес. На відміну від кота, прибудиська, його чи не його кота, пес мав ім'я і звався Тузиком. Яків називав свого старого псиська Тузом. Туз уже тоді був тож старим і облізлим, а що його ніколи не купали, то із білого зробився брудно-сірим. Пес загавкав, тихо і хрипло, як завше гавкав в останні літа свого псячого життя. Яків мусив поглянути, що ж сталося. Прибудився хто до його господи чи кіт на тиньок заскочив?

На дереві коло хати, старій яблуні, сидів кіт. Чужий чорний котисько. Блимав злим оком на пса, що голову задер і хрипко надривається.

– Хай собі сидить, – сказав Яків до Туза.

А потім – до хати вертатися не хотілося – він пішов на город і в кінці його, коло самого рова, побачив довгасту барвисту пляму. Тією плямою й була Оленка, Оляна, Ольга, Альона. Але тоді він ще не знав, як її звати. Тільки як наблизився, то побачив, що невисоке, худе, як трясця, дівча трощить його мак. Рве геть зелені маківки і кидає в целофановий пакет. Трощить і рве, холера б тебе взяла.

Коли воно побачило господаря – Туз біг поруч і загавкав, – то закричало:

– Не підходи, дед, буду стрелять.

Стріляти? Яків тоді спинився. А дівчина-пляма виставила руку-патичок і закричала, ніби й закричала, а швидше зашипіла:

– Не підходи, стрільну. Відіш, у мене пістолет.

Він уже збагнув – тая, наркоманка, бачив уже таких, навідувалися до його маку. Тільки ті – двоє балбесів, коли їх угледів, торгуватися почали, щоб продав, а ця, бач, лякає.

Коли ж вона зрозуміла, що не злякає – пальнула з того уявного револьвера, репетнула: подалі, дед, – раптом схопила одну, другу уцілілу незрілу маківку, рвонула і, як було, стала собі до рота пхати. Давилася і пхала.

Яків схопив її за руку. Худюща, схожа на синій патичок, рука ледь не тріснула. Дівчина рвонулася, али раптом почала осідати. Очі її закотилися. Вона забилася в конвульсіях. Мовби падуча...

– Дед... ти сволоч... уміра... дед...

Яків не знав, що робити. Спробував підвести, але не зміг. І таке трясця не міг подужати звести.

– Уході, дед... Уході, забі... забірай свою... свой вонючий мак...

Вона хрипіла і билася об землю. А потім враз стихла. Яків не знав, що робити: кликати міліцію, бігти (де там бігти, дибати) по фершалку? Чи й дохтурку? Покликати сусідів? Чи лишити це лихе потороччя – хай здихає, як не тепер, то в четвер, все їдно не живець на цьому світі. І жити йому не тра'.

Тузик перестав гавкати, обнюхував тіло, на якому задерлося легке платтячко, оголюючи худі, землисті-жовті ноги. Яків глянув на обличчя, що мало теж нагадувало людське, прошептав: «Господи» – й відвернувся. Бридко було, нудота підкотила.

Він усе ж пішов до хліва, щоб узяти візка для гною. Невідомо, чого вирішив так. Здається, подумав, що поки когось покличе, то буде пізно. Бо поки дійде до фершалки... А сусіди, напевне, не побіжать тую наркоманку рятувати. Хоч до хати завезе... Ци на вулицю вивезе... А там хтось же її побачить...

Перед тим, як іти, торкнувся тіла. Дівчина-потороччя дихала. Ледь-ледь, али дихала. А тоді сапнула.

– Я зара, – пробурмотів Яків.

Він ішов до хліва довго, а вертався ще довше. Візок штовхав поперед себе і той візок чогось був особливо важким. Ніби віз на ньому двопудову гирю – таку колись легко підіймав.

Але дівчини на місці вже не було. Сиділа по другий бік рова, розривала маківки і розсипала мак довкола себе. А тоді заглядала всередину, наче шукала чогось. Коли побачила Якова, засміялася, хрипко, не по-міськи, а тоді поманила тонюсіньким пальчиком:

– Дед... Ході, дед, покайфуєм...

5

Плюнув та й пішов до хати. Шкода було маку – хтось таки напик би з нього пирогів, та й на кутю Ольці згодився б. Шкода було маку, а потороччє – не.

А ввечері пес загавкав, хоч по-старечому й натужно, проте наполегливо. Вийшов зрештою у сніи і почув шкряботіння об двері. За дверима, на землі, щось ворухилося у темряві й сипіло. Мовби незнана твар.

– Дед... Спасі мене, дед...

Він і порятував. Якось з горем пополам зтяг те дурне потороччє до хати, понатужився, зрештою змусив і її сьак-так на ноги звестися і, понатужившись, як коло доброї колоди, на ліжку втарагунив.

Дівчина вовтузилася, хрипіла, а потім наче ожила й заметалася по ліжкові.

– Дед, черві лазят... Почему у тебя так много червей? І таких больших... О, да твоя голова оторвалась... І моя тоже... Смотри, как летают... Хватай, а то улетят... Дед, хватай...

Чого вона тільки не верзла і в яких страшних муках не корчилася, цяя дівка. Кілько разів забивалася у судомах, з перекошеним лицем і піною в роті. Здавалося, от-от гинеться.

Яків не знав, що роботи. Бігти по фершалку? Ще чого доброго, доки ходитиме, цяя заблуда рознесе геть усе в хаті ци й саму хату підпалить... Вигнати? Тоді геть пропаде...

Зрештою незвана гостя замовкла, й на довгі хвилини Якову здалося, що замовкла навіки. Коли ж розплющила очі, здригнулася кілька разів, тоді сказала щось тихо-тихо, він аж нахилився над ліжком, щоб почути:

– Дед, сделай же что-то... Не уколеш – помру...

– А ти не... То я дохтурку покличу...

– Не бойся, ізбу не сожгу, – наче почула його думки.

Приведена ним того-таки вечора дохтурка Вікторія глянула на тільце, що здригалось у напівсні в судомних конвульсіях, взяла за руку, підняла рукав, подивилася на геть сколотий синьо-чорний цурпалок:

– Ломка, Якове Платоновичу... Боюся, що на останній стадії...

– Останній стадії?

– Так. Кажуть, тоді вони навіть маківки просто їсти беруться...

– І цяя трощила...

Дохтурка подивилася ще раз на примару, на Якова.

– «Швидку» я, звісно, викличу... Документи є при ній?

– Документи?

– Ну, паспорт чи щось...

– Ни знаю...

Ні документів, ні речей при цій прибуді-наркоді не було. Тільки старе, геть вибруднене платтячко, а під ним, вочевидь, давно не міняні майтечки, трусики, як типерка кажуть. Та майтечки Яків уже потім побачив, як вона на другий день, геть знесилена, попросила:

– Дед... Сходіть би мнє... Ізвіні... Но двігати нічем не могу... Всьо словно із вати... Нет, із желе...

Він і приніс стару каструлю, поміг ті майтечки зняти, а тоді відвернувся.

Та то було вранці, а ввечері Яків не знати чого сказав до дохтурки:

– Не треба «скору»...

Невідомо чого й сказав... Ци... Ци передчував щось?

– Не треба? – здивувалася дохтурка.

– Я того... Їден свій спосіб попробую...

– Ну, як хочете... Але як помре?

– Може, й не помре.

Дохтурка зробила якийсь заштрик і пішла.

Спосіб... Він пригадав, як тітка Герасимиha дядька Івана од білої гарячки рятувала. А ще од лютої наврочниці...

Змусив, буквально силою влив до рота теплої посоленої води з настоєною ромашкою. А тоді, як виблювала, настоянки оману, яку для себе приготував, бо ж кашель посеред літа невідомо чого став душити, дав напитися, поволі, між зубами звелів проціджувати.

Незвана гостя після того то засинала, то прокидалася, хрипіла й просила ще укола. На ранок затихла, а коли він прокинувся, задрімавши на лавці після тої нічної несплячки, здалося, що не дихає. Кинувся, нахилився до блідого, як смерть, лиця.

Дихала, хоч і ледь чути.

З того дня він за трави взявся. І спосіб із травами од Герасимиhi покійної, і ще дідівський, що рятував од ламання костей, од ревматизму та од глистів у голові, як у них в селі казали, – все перепробував.

– Нащо вам, тату, тая морока з цією потороччю, чужаницею? – Ольга.

– Сказано в Писанії... Помози ближньому...

– Знаю... Знаю... Порятуйте, а вона вб'є або обкраде. Така ближня, що й до вітру разом не ходили...

– А що в мене красти...

– Приведе таких, як і сама...

Вони сварилися, а дівчишко, виявляється, слухало...

– Тьотка, ви Екзюпері читалі?

Заскочені, вони обоє – батько і дочка – обернулися. Стоїть, од вітру хитається. Очиськами – нічого не скажеш, гарні, майже блакитні, з поволокою – блимає.

– Якого ще в дідька Зюпері? – Ольга вибухнула.

– Каторий Антуан, тьотенька. Де Сент каторий. Французській граф, между прочім. Лютчик і писатель.

– Ну, чули, тату, воно ще й здіваєця! – Ольга в боки взялася, а Яків добре знав небезпеку цього жесту. – Наркоманка, а грамотна.

– Значіт, не читалі, – дівчина вимовила начеб не з насмішкою, а печально. – А он, между прочім, писал, что ми в ответе за тех, кого приручили. Вот. А дед, щітайте, уже меня приручил... Слушаюсь ево, как эта собачка... Ня, ня, маленькая...

– Тьху... Потороч...

Дочка сплюнула і пішла собі. Швидко-швидко, наче од якоїсь навади втікала.

Яків тоді не знав – гніватися чи радіти. На себе гніватися, дочку чи це потороччя прибудне?

А те підійшло (він уже знав, що звати її Альона, Оленка, значить) до плеча кістлявим своїм патишком доторкнулося, кігтиком чогось пошкребло.

– Спасібо, дед, что вернул мне інстинкт самосохраненія... Не леченієм своїм, хотя і за ето спасібо... Раньше вернул... Когда с етой своеї тачкой прітащілся... Ушол, а мне почему-то за тобой ползті захотелось... Колдун ти, наверное, а, дед... Ладно, пошлі твою гадость піть...

«Гадості» він багато на ній перепробував. І цвйдрубал, і кропивицю лісову, розмай-траву, і квітушку цибуляну, і сік молодої бульби, на сироватці настояний, і той-таки ломикамін, що каміння дробить, але й кісткам і нутрошам допомогти може.

Півтора місяця минуло, поки до тями привів, щитай, остаточно.

Дивно, але вона його справді слухалася. Тільки на перших порах поривалася кудись, по уколи ті свої. Тоді він їй ноги зв'язав, ну не зовсім зв'язав, а стриножив. Як ото для коня, чи кобилиці, коли вже точніш, путо зробив. Вона, як побачила, прокинувшись, на ногах те путо, тільки й сказала:

– Да ти іздеваєшся надо мной, дед.

– Будеш ходити так, доки не образумишся, – сказав Яків похмуро.

Подивилася – сто рублів із очіць викинула.

– Ладушкі, дедуля, чорт с тобой... Похожу і так.

І вона таки ходила, ледь дибцяла по двору, доки не дозволив скинути ті мотузяні кайданки.

6

Через кілька днів чи, може, й цілий тиждень після тієї розмови з Олькою сиділи на порозі хати – цвіркунів слухали, розспівалися, розпілікалися, зарази, Оленка й спитала:

– Дед, а ти любілі когда-нібудь?

– Що?..

Він аж здригнувся з несподіванки.

– Ну, любілі, спрашиваю... В юності ілі когда там? Баба ж у тебе била, раз доч єсть?

Чи він любив? Що це дівчисько знало про любов?

І раптом тоді, коли з Оленкою сидів, як і тепер, чогось ота розмова постала, матері його, Параски, і сусідки, Федотихи. Тая розмова...

Він, малий Яшко, почув, як з-за хліва, од вітру, вертався.

– Щось нам, кумо, тре' з дітьми робити, – то Федотиха, Ярина, казала.

– А що таке, кумо? З ким робити?

– Та ж з твоїм Яшком і мею Улянкою, – Федотиха оглянулася, стишила голос, а Яків-Яшко встиг за вугол хати сховатися. – Ви-те ж бачите, кумо, що воне одне од одного не одходять. Чуть який мумент – Яшко до нас біжить, а Уляся до вашої хати норовить вирватися. Я вже про свята не кажу.

– Та ж діти, кумо, – Яшко почув, як голос його мами із тривожного став веселішим. – Ме сусіди, то й вони дружать.

Тут Федотиха ще раз оглянулася. Яшко побачив, як заблищали її очі.

«Як у шкодного кота», – чогось подумав.

– Ой, не кажіть, кумо... Діти-то діти, али я ж бачу, як ваш Яшко на неї дивиться. Як мої покійні бабуня казали – сто соловейків в оці сидять і виспівують. Та й Уляся до него горнеться. А ото йду з города, бачу, всілисе на колодах коло хліва, що би ви-те думали – Уляся зусім гень би дівка парубкові на плічє голівку свою схилила. Не приведе цес до добра, кумо... А я жи зла вашому синові не хочу, самі знаєте.

Яшко побачив, як враз темна хмара закрила мамине лице. Аж очі звів догори й угледів геть чисте літнє небо. Ні хмаринки, тільки Божа блакить, як їхні бабуня мовлять. Може, мама Параска відчула, що далі казатиме кума і сусідка? А вона сказала, що тая дружба їхніх дітей вельми небезпечна. Що вона веде прямісінькою стежкою до теї дурної любові, якщо вже не привела. Не хрестіться, кумо, і не блимайте так на мене. Дурне діло не хитре. Влюбетися, як води кварту випити. Ще рік-два, хай три... Закохаються, залюбляться, а там... Не, кумо, я ж не проти б такого зєтя мати, як ваш синочок рідненький, а мій хрещений. Видко, що росте хлопець роботящий, майстровитий, она як взявся тинок ладити, то як дорослий. Али ж, кумо, мій Федот окаянний ні за якого діла не віддасть Улянку за Яшка. Ну самі знаєте, кумо...

– Знаю, кумо, що ми для вас бідота драна, – сказала Яшкова мати з важким зітханням, присвистом, мовби версту пробігла перед тим. – Де ж би нам до вас рівнетися... Знайся кінь з конем, а віл... Ой, кумо, мині в хаті поратися тре'...

– Не гнівайтесь, кумасю, бо і я такого не казала, і ви-те такого од мене ни чули, – одказала Ярина солодким голосом. – Али правда у тому, що хоче Федот, як підросте Уляна, з Вергунами породичатися. З теми багатириями, шо й ми не рівня. І тут хоч пий, хоч виливай. Вже вони з Крапоном (назвала вуличне прізвисько старого Вергуна), Ігорем, про тєє говорили, чула, а як мій Федот на чім затнеться, то хоч кілка на голові теши, то його не перепреш і возом не об'їдеш, віддасть і все.

Далі вона казала, що самі знаєте, кумо, як ото сталося з Іваном Тарутиним, коли тую Хомічіську Василину за генчого оддале. А я жи, кумо, такого для вашого сина, а мого хрещеника ни хочу.

Яшко знав, що сталося з Іваном, котрий жив на їхньому Млинищі, загоренському кутку, за дві вулиці од їхньої хати. Через два дні після Василининого весілля хлопця знайшли у їхній річці Мережці з каменем на шиї. З каменем, на якому він ножем чи чимось гострим видряпав півслова: «Васили...» Був Іван хоч і бідним, та грамотним, кажуть, за тамтої великої війни на Саратовщині, куди вивозили родини з їхнього села при наближенні австріяків, до школи, кажуть, ходив. Ще прозивали їхню родину Саратовці.

Поховали Івана за цвинтарною загорожею, без батюшки і одпіванія, і піп на проводи обходив неосвячену могилу. І мати його розтріпана ходила селом та просила людей подивитися, ци в річці Івана нима, бо вейшов, ой, вейшов, вин з могилок та зновика пушов топетися.

Тоді, як пішла Федотиха, вишибав Яків не своїми, начеб засидженими ногами з-за хати, матері в поділ ткнувся, чого вже давно не робив, бо політок¹ як-не-як.

– Ти чув, синку? – Мама гладила його по голові, як маленького.

– Чув, мамо...

– Хай вони ясним вогнем вигорять, теї богатире, – сказала мама Параска. – Бач, не рівня ме їм, хоч і покумалися, не одказали, хоть нібито й сусідимосся, як і належить. За тего витрішкуватого Вергуна він, бач, надумав Улянку віддати! А щоб тобі віддавало в обидва боки на штирі роки, а на п'ятий болячка на язиці жабою виросла.

Мати кляли й кума, й Вергунів – старого, багатирия запузяченого, і молодого, сову банькату, а Яків раптом побачив, як не Іван Саратовець, а він, Яшко, Яків, уже геть дорослий парубок, іде до річки з каменем, великою каменюкою в руці, а на березі обв'язує каменя мотузкою і чіпляє собі на шию. Ци теж щось на камені видряпас? Улянчине ім'я. Тоже дві зими до школи походив.

– Не, не, – чи то подумав, чи прошептав, і його пальці вчепилися в материну спідницю.

– Що з тобою, Яшо? – Мама схарапудилася не на жарт, взяла його голову в свої руки, заглянула в очі.

¹ Підліток (діал.).

– Ничого, мамо, – сказав Яків, але подумав, що нізачо в світі й нікому він Улянку не віддасть.

Али й топитися теж не піде.

7

Мама Параска грішила. Або ж видавала бажане за дійсне. Тиміш Вергун, Тимко, Тимофій Глушук не був ані банькатим, ані витрішкуватим, а мав швидше виразні темно-горіхові очі. Циганські – казали в селі. Підростав, виростав і все більше западали на ті очі, на доладну поставу дівчата. Окрім того, що був Тимко з багатої сім'ї, вродливим і доладним, мав ще одну перевагу над Яковом – був на цілих три роки старшим од Улянки, а Яків тільки на рік з хвостиком. Отже, Тиміш мав повне право раніше заслати сватів.

Після тієї підслуханої розмови Яшко став сторонитися Улянки. Аж вона то помітила і спитала, що з ним.

– Тебе заміж оддадуть за Вергуна, – прямо сказав він.

– Заміж? Що ти кажеш, Ясю? Я ж іще маленька...

– Виростеш – і віддадуть.

– Та що ти надумав таке собі, Ясю? – Улянка аж ніжкою тупнула, руки в боки взяла – геть доросла.

– Мати твоя казали.

– Мати...

Улянка залилася сміхом – дзвінко-дзвінко. І йому стало смішно. Смішно, що міг повірити – Улянка могла належати, бути з кимось, крім нього, Яшком, навіть Вергуну.

– Я от мами питаю, – сказала Улянка, коли перестала сміятися.

– Зажди...

Але вона вже побігла. Ніжки босі майнули. Яшко бачив, як до мами своєї заговорила. Як та щось відповіла, потім руками замахала, явно сердячись. Потім обоє за хатою зникли.

А при черговій зустрічі – на городі, біля межі – Улянка сказала, що вона маму попередила: довіку з Яшком дружитиме.

– Дед, – сказала тепер Оленка. – Так ти на ній і женілся? І жilі ви долго і счастливо, только она умерла раньше тебя? Да, дед?

«Що вона розуміє, цеє дівчисько», – подумав Яків.

Десь під ложечкою занило. Він почув навіть звук – далекий, пронизливий, наче щось тріснуло, забриніло й не може перестати бриніти.

– Да, дед? Почему ти умолк?

Оленка заглянула йому в очі. Тривожно і аж злякано. Пташка так дивиться, майнуло в голові.

– Я што-то не то сказала? Она...

– Її Тиміш таки посватав, – сказав Яків. – І весілля було.

– Вот как? Но ти ж не побегал топится, как тот ваш Иванушка? Что ти сделал? Уехал? А она?

Що він зробив? Питає, що він зробив? А що він міг зробити?

– Я викрав її з весілля, – сказав Яків. – Силою забрав.

– Украд? – Оленка аж звелася на ноги, і він побачив, як зблиснули її очі – вже з неприхованою цікавістю і захватом. – Ну ти дайош, дед! Прям ковбой какой-то!

– Ковбой...

– Да. Вообще-то, если присмотришься, ты когда-то вполне бил мачо... Тебе сколько сейчас?

– Дев'яносто штири було, – зітхнув Яків. – Дев'яносто п'ятий іде.
– Йолі-палі, – сплеснула руками-цурпалками Оленка. – Да ти, дед, настоящий ветеран войны двенадцатого года. Ілі даже Куліковской бітви. Да... Мнє би половіну твоего протянуть...
– Житимеш, – пообіцяв Яків.
– І на том спасібо, дед. Ти смотрі...
Ковбой, мачо... Яків не знав тих чудернацьких слів.
– Расскажи! – не відходило дівчисько.
– Та що розказувати?
Справді, що розказувати, подумалось йому. Що розказувати...
Про те, як далі вони дружили? Дружили, ой, дружили, після тієї пам'ятної розмови – рік, два, три, чотири, а потім і залюбилися.

Вони залюбилися – як уміли.

Він таки удатний був парубок: високий, не те, щоб вельми, али вищий за багатьох ровесників, худий, али міцний, лице у тебе, казала мама Параска, сину, якби молоком щодень вмиване, руки довгі й жилаві, смішок у сірих очах, з блиском і затятістю пов'язані.

Улянка тогдішня йому завше на вишеньку молоденьку схожою була і на ялинку водночас – їх обох батько посадив у двадцять п'ятім році коло вулиці по краях городу – тяглися теї деревця до неба й мовби хотіли гілляччям світ довколишній пригорнути – кожна по-своєму. Очі неїни паволокою-туманцем зтягнуті, пропікали наскрізь і зразу за віями ховалися од своєї допитливості дівочої.

...Яків почув Улянин шепіт:

– Хочу, щоб ти був моїм... А я твею...

– Будеш, – прошепотів, а тілом мурашки забігали – маленькі-маленькі. – Ти мею, а я твоїм...

– Ти не розумієш, Ясику... Я хочу бути твею зара...

– Зара?

– Так.

Яків аж злякався. Прокотився тілом холодок. Він чув, як це робиться, старші хлопці на вечорницях багато чим хвалилися, деякі й виходили з хати парами, йшли в садок, на леваду, али зараз...

Він усе ж підвів очі. Улянчині ніби теж засоромлені... Та враз він побачив у тих оченятах такий позирк, таке бажання, що рука мимоволі потяглася до її плеча, шиї. А Улянка торкнулася його грудей, розстібнула гудзика, пальцями під сорочку залізла.

– Ясю...

Він... Як він невміло роздягав її, свою Улясю... Блузочка як важко розстібалася. Гудзики величезні, чавунні, затерплі пальці... А потім... Засліпили очі білим блиском двоє грудей – ніби білі калачики, для нього спечені...

Досить! Знала, ой, знала вона, тоді вже знала, що Тиміш має засилати сватів... Що вона, вона, а не батько, погодиться... Що...

Кого винуватити? Сотні, а може, й тисячі разів потому задавав собі Яків те прокляте питання... Її, кохану, зрадливу Улясю, себе, бідність їхню трикляту?

Ну чого ця сявка-приблуда, яку він, щитай, з того світу дістав, пристає? Мохом все вже поросло. Мохом і болотом...

А воно рукою-патичком знов торкається, зазирає в очі, так, ніби він сам у колодязь бездонний дивиться:

– Дед, тібе тяжело вспомінать?

8

Вони любляться, і Улянка належить йому. Він питає, чи їй було добре? Питає подумки, вони невісті коханці – їй щойно виповниться шістнадцять, якраз після Трійці через два тижні, а йому на масницю вісімнадцятий тільки за ріжок завернув. В обох – уперше.

– Весілля має бути після Покрови, – каже Улянка, коли вони, обоє знеможені, геть засоромлені, щоки калиною пашать, як і все тіло, лежать на молодій траві, на якій ряднина постелена (передбачлива Улянка принесла).

– Що? – Яків зводиться на лікті.

– Тато так казали.

– Весілля? Наше?

Улянка раптом посміхається. І хоч посмішка гірка, у нього мороз пробігає шкірою од тієї посмішки. Кілько ж літ цій дівчинці?..

Він раптом зрозумів, що може вдарити її, кохану Улясю, ось зараз. За цю посмішку, за слова, за все... Навіть любов.

Яків хапає її за плечі.

– Мовчи, – кричить він. – Чуєш, мовчи. Або буде наше весілля, або його зусім не буде.

– Милий мій... Нема у нас іншого виходу.

– Скільки тобі літ, що ти така мудра? – не втримується він. – Сто? Двісті? Може, ти стара ворона, яка бачила все на світі?

Отака у них розмова після любовців. Даремно він пропонує їхати світ за очі, в якесь місто, люди скрізь потрібні. Влаштується десь прислугою, підуть в найми, зрештою, він сам піде, вона може не робити нічого, він сам заробить на них обох. Улянку явно тішить така мова, вона кладе йому пальця на уста. Тихо, любий, тихо, промовляють її очі. Вона вміє шити, вишивати, вже добре навчилася не так від матері, як від тітки Павлини. Все то так, Ясику, ми не пропали б, али в нашій родині такого не було, я не відважуся, прости. Тато й мама... Вона їх не може засмучувати, у мами постійно болить серце, все оте не для неї, інше життя, вона може жити тільки в Загорєнах і не деінде. Відрізати себе, як скибку од родини, безрідною стати – не для неї, Ясику, ти мусиш зрозуміти, ти розумний хлопець.

Авжеж, він розумний. Поруч з ним лежить дівчина, яка дорожча йому за все на світі. Яку він знає, здається, скільки себе пам'ятає. Кожну рисочку вивчив на її обличчі, овальному, засмаглому, на сонце схожому, а тепер побачив дві диньочки груденят – сліпучо-білих, тоже два ясних сонця, під правою цицькою родимочку, схожу на маленького рудого павучка, вперше побачив. А не знав, ой, не знав до цих пір, до цього дня цієї дівчини... Ніби двері розчинив у цілий світ, а там... Морозом війнуло...

А над ними тоді пливла у вишині маленька кошлата хмарка. Спинилася і задивилася – на гайок, на двох серед того гайка. Оно хмарка дивилася й дивилася, він відчув, як наче витягає щось із нього, може, ту ж душу.

Витягує і забирає на небо?..

– Я завтра ж зашлю сватів, – сказав затято.

– Не треба.

Улянка також звелася на лікті. В зубах у неї виявилася травинка. Від того ще ліпшою здалася.

– Чого ж не треба? Ми будемо просити тата й маму. У них же серця не кам'яні.

Вона тоді геть звелася, сіла. Виплюнула травинку. Поправила розкошлане волосся, косу за плече закинула.

Сказала, немовби не до нього, якось так, ніби до маленької дитини звертаючись:

– Я дала слово татові й мамі, що не буду їм перечити. І вийду за Тимоша.

– Ти... дала слово... Вже дала?..

Яків навіть замахнувся. Бо ув очах потемніло. Що є то таке, подумалося. Валився світ, а він того не міг спинити. На плечі йому валився.

– Можеш мене вдарити, Ясю, – сказала Улянка, – якщо тобі полегшає.

Його тіло стало враз немов заморожене. Дивився і не пізнавав. Як же він не знав своєї Улянки! Своєї? Авжеж, його, бо йому першому віддалася. Он же і кров на ряднині. Та перед ним сиділа не дівчинка, а швидше досвідчена, майже стара жінка з молодим лицем. Що все визначила і зважила.

А вона те й потвердила, коли сказала, торкнувшись його руки:

– Ясю, я тебе любила і буду любити. І дитину хочу від тебе, а не від нього. Не від Вергуна. Али в нашій родині ніхто ніколи не йшов проти батька чи матері. Ніхто. І я не піду. Така вже я вродилася. Думаєш, я не плакала ночами, перш ніж усе рішила?

Такою була душа в цієї дівчини. Такою вона була. Яків мусив усе те сприйняти, хоч усе в ньому бунтувало.

І сватів таки заслав, заслав, дядько Карпо пушов і Василь Тарасюків, і він сам перейшов через двір, через межу, мовби ріку широченну переплив, і те дивне сватання, доля якого, рішення були визначені наперед, пекло йому й досі пече. Лагідними були слова Улянчиного батька Федота: тобі ж ще тико сімнадцять, рік пужди, тоді й сватайся – за тою лагідністю насмішка зміїлася – й він те добре відчував. Бо Трійця була попереду, бо...

Його слова про любов до Улянки відлітали кудись за вітром, що наче блукалець-гуляка забіг цієї миті до саду. Найбільше ж боявся іншої хвилини – коли Федот і Федотиха покличуть Улянку. Коли вона скаже, що й мала сказати, що він уже знав:

– Як ви-те скажете, тату й мамо, так і буде.

9

Від того весняного – ще весняного, майського дня, коли відбулася кумедія із його сватанням – і до Покрови, середини осені, вони майже щоночі стрічалися. Коли виходив із хати сусідової, тоді, після сватання, проходив мимо вікна крайньої кімнати, побачив лице Улянчине й очі, які... які сміялися, і дивилися, дивились на нього так, що, здавалося, от-от поглинуть. Гостре відчуття ненависті пронизало Якова. Він вдарив кулаком по вікну. Брязнуло скло, бризнула кров на пальці, на долоню. З хати вибігла Федотиха, від хліва йшов старший Улянчин брат Петро. Наче з-за туману доносилися прокльони матері його коханої. В руках Петра побачив великого кілка.

Та на двір вийшов і Федот, зирнув поглядом – важким, пронизливим – сказав:

– Не чіпайте. Кинь кілка, сину. Хай подуріє. Його вже пройшло.

Але його не пройшло. Його щастя, його кохання зрадливе, підле, вночі постукало у маленьке віконце їхньої хатини, під яким він спав. У темряві світилися Улянчині очі. Кішка, подумалось йому.

– Відчини, – почув шепіт.

«Що робити?» – думка народилася і згасла. Натомість солодко замлоїло у грудях. Натомість відчинив вікно, оглянувшись, чи сплять батько з матір'ю та брат, – одна в них була кімнатка на старих і малих. Тихо... З печі ні звуку. Гаврилко теж похропує.

Улянка відразу схопила його руками за голову, притягла до себе, впилася в його губи своїми устами.

– Чого ти прийшла...

Слово «сучко» вмерло на його обцілованих губах. Опиралися не міг і вже ніколи не опирався – ціле літо й половину осені. Довгі й короткі водночас.

Вони стрічалися усе літо і половину осені. Вони стрічалися й навіть удень – за їхнім хлівом, у гайку за ровом, у полі, на пасовиську, на вечорницях. Як тільки випадала нагода, починався той бенкет любощів і ласки. Дорослих і... начеб дитячих, так він теперка думає.

– Ти не боїшся матері й батька? – питав він.

– А мамі я сказала, – Улянка дивилася так, наче він спитав оце, як її звати.

– Як то – сказала?

Він аж стерп з несподіванки. Сказала? Що сказала? Сміється?

– А так що сказала, – Улянка взялася в боки. – Хай мамця мовчать і дишуть. Та вони мене й розуміють. А батько... Їхнє діло маленьке... Та ж із Вергунами родичаємось. До того ж між ними умова – за мною землі батько не даватиме. Ну, корову і нового плуга. І на солтиса не лізтиме, як пана Пьотра заберуть звідси, то Вергуна старого буде колодниця. Ой, Яську, нащо то тобі... Ти мене люби ліпше...

Щось було в тому нелюдське, так йому, Яшкові, подумалося. Щось було. Він прогнав думку геть. А солодощі кохання з його єдиною у світі переважувало все. Крім одного – що після весілля вона належатиме іншому. Якщо й не зовсім, то доведеться ділити. Ділити?..

За тиждень до Покрови і два до весілля вона сказала – після любощів, геть знеможена, як і він:

– Я груба², Яську.

– Груба?

– Так. Вже понесла. Від тебе. І всі мої діти будуть від тебе, чуєш? Сина хочу. А потім – доцю. А ти?

– Я...

Горло йому тоді перехопив спазм. Кого він хоче? Він уперше подумав про дивну владу жінки. Цієї ось над ним. Що геть його висмоктала й повела невідомо куди. І жінки взагалі. Чого він їй підкорився, чого приймає ці подачки від цієї зрадливиці? Вже зрадливиці. Хай і не йому. Та і йому тоже. Поїхав би геть – десь на заробітки, за Буг, у Польщу питому, куди завгодно, світ за очі.

– Вчора я Тимоша стрічав, – сказав натомість.

– І що?

– Грозився.

– Чим?

– Уб'є казав, якщо правда, що з тобою валандаюся.

– Не вб'є, – сказала вона. – І руки не підніме. Я йому казала...

Вона вмовкла. Не промовила більше нічого. І раптом почув – Улянка плаче. Плаче, плечі здригаються...

– Чого ти...

Погладив ті плечі. Пронизало всього. Пташеня мале горнулося до нього.

– Мовчи... Мовчи...

10

І те було, чого ніколи не забути, – як він вийшов назустріч весіллю з ружжом в руках.

А перед тим нестерпно тяглися страшні осінні дні очікування того ж весілля. Яків намагався гнати від себе геть усі думки, що буде далі. Хоча, здавалося б, все визначено наперед – Улянка виходить заміж, поступаючись волі батьків, проти якої не сміла піти, але продовжує його кохати. Й залишиться коханкою, його, Якова, коханкою і коханою. Правда, від однієї думки про те, що Улянка належатиме іншому, кров шугала до голови, а перед очима

² Вагітна (діал.).

стрибали коники. Ділити Улянку він не хотів і не збирався – чим ближчав день весілля, тим глибше розумів це.

У ніч перед весіллям він чекав Улянку в їхньому гайку. І вона прийшла, а коли вже стали гарячково обійматися, він раптом почув поряд чуюсь присутність. Їх оточили, то були Улянчина мати і два брати – рідний Петро і двоюрідний Тарас. Але як Петро замахнувся великим дрючком, Улянка закричала, що коли вони його зачеплять – весілля не буде. Чуєте, не буде!..

– Добре, – сказав Петро. – Добре, ми не будемо бити цюю суку, цього пса, але хай дасть слово, що він до тебе більше не поткнеться. Ну?

Вони стояли на малесенькій галявинці посеред гайка. На галявинку кидав білі косі відблиски місяць. П'ятеро людей у цьому примарному світлі здавалися живими деревами, що зрушили з місця й знову завмерли.

Яків мовчав. Не міг відмовитися від Улянки, хоч і майнула думка, що то був би вихід – його слово, клятва чи що там ще. Що своєю зрадою, авжеж, бо весілля й було зрадою, вона заслуговувала на зраду від нього. На помсту. На те, щоб... Щоб поквитатися з ними обома, з їхньою любов'ю, подумалось зненацька. Али ж...

Али ж тут він згадав, що вона вже носить у собі, під серцем, його майбутню дитину. І той маленький росточок вже пустив коріння в його серці. Він мовби збирався зрадити і свого сина (сина? подумалося про сина), а може, й щось більше за те життя, що тільки-но зародилося в Улянці. Незмірно більше.

– То що, сусідче, чого мовчиш?

Петро порушив тишу і ступив крок ближче. Рукою дотягтися мона.

– Доцю, сама одкажися, бо ж буде ганьба на все село, – Федотиха зойкала за кожним словом. – На всеньке село, як узнають. А міні ж казала Павлючиха, Вергунівська сусідка, що вчорась перед весіллям Тиміш напився і кляв на всенький куток і тибе, доцю, і цього дармоїда безстидного...

– Добре, мамо, – сказала Улянка і, відвернувшись од Якова, до матері кинулася. – Добре, мамо, буде по-вашому, буде, як ви-те хочете, тільки й мені хай цеї, – на Петра й Тараса показала, – цеї приступники дадуть слово, що ніколи, ни теперка, ни завтра, ни пуслезавтра, Яшка ни зачеплять...

– Ха-ха, – Петро спробував був засміятися, але Федотиха обірвала той сміх:

– Дай їм слово, сину. Хай цеї ночі все й обірветься. На тому й порішимо, бо з кров'ю весілля не гоже мішати. Ни на добро то буде.

Не відразу, по якійсь хвилині чи й більше Петро сказав, що він згоден на таку умову. Теперка вони його не зачеплять. Але хай знає – ще один раз хоч побачить десь удвох – заб'є без попереджіння, не поб'є, а заб'є, а як не він, то знайдуться хто, ганьбу роду вони обрубують, нхай буде певен. Треба було раніше вмішатися, али ж він думав, що до них розум вернеться. Коли не, то мусять чинити, як велить совість і честь. Совість і честь, чуєш, вилупку?

– Ваша взяла, – сказав Яків і пішов геть через гайок, який взявся хльостати його гілляччям по обличчі, по плечах. Не одхилив, йшов, аж поки гайок не скінчився. Тут щось вдавило в плечі. Озирнувся, а за ним стояв Тарас. Теж з дрючком. Місяць освітлював перекошене лице.

– Я тобі, падлюко, слова не давав, – сказав з такою люттю, що у Якова зновика мороз по шкірі побіг.

– Дурень, – сплюнув Яків і пішов на Улянчиного родича.

Той встиг вдарити ще раз, але Яків зумів вирвати дрючка і загілити в щелепу. Вся його злість вилилася в той удар. Злість цієї ночі й цих попередніх місяців.

Билися люто, довго, до крові. Їх розборонили той же Петро і Уляна.

– Дурень, – сказав Петро до брата. – Як завтра ци то сьонне на весіллє покажешся?

Цієї миті, пам'ятає Яків, місяць зайшов за хмару. Мовби засоромився дивитися на двох побитих парубків. То вже потім, через якийсь десяток літ знає Яків про Тарасову любов – не як брата – до своєї двоюрідної сестри. У війну то буде... У війну...

11

Тую рушницю, не мисливську, а міцну воєнну, привіз Платон, батько Якова, із війни з більшовиками у двадцятому році. Якраз по жнивах то було, Яків добре пам'ятає, бо ще стояв полукіпок на їхньому бідацькому полі. Він прийшов, малий ще, дванадцятий рік ішов, подивитися, чи горобці колоски не обкльовують, а під полукіпком дядько, геть зарослий, з ружжом сидить, самокрутку робить, махорку в якийсь листок, з лопуха чи що, пхає. Він, було, назад став одступати, од того бородатого солдата, а солдат голову підвів, очима стомленими зирнув.

– Не узнав, сину?

– Тату! Живі... А мама...

– Поховала, чи що?

– Не. Али тривожилися...

Вже як припав до батька, вдихнув запах давно не митого тіла, батько й сказав:

– Одвоювався я, синку. Наші з Петлюрою разом за поляками до Варшави пішли. Казали, назад вернуться. Тільки не вірю я в те. Страшная сила в андихриста. Ну, ляхи, мо', й вернуться, а наші – не... Не та вдача в нашого Сьомки-отамана. Та й, балакають, наші землі по самий Луцьк продав Юзіку їхньому, а таки продав, сам чув і бачив, то за що маю воювати? От і остався.

Потім не раз батько розповідав, як був свідком зустрічі у Луцьку головного отамана Симона Петлюри з польським зверхником Юзефом Пілсудським. Бо ж служив тоді в охоронній роті генерала Осецького, а той був тоже великим командером. Бачив, як до домика неподалік од Луцького замку обоє приїхали на одній машині. Вони, сірожупанники, стояли вздовж вулиці з ружжами коло ноги, а як машина спинилася, до плеча взяли. От так, показував батько. І бачили, як вийшли два ні то отамани, ці як їх назвати – наш і польський. Вельми то здивували, бо ж воювали вже з поляками, до Луцька мало не приперлися, за верстов двадцять-тридцять од міста стояли вже. А тут раптом така зустріч. І обоє з їднєї машини виходять. Йдуть до будинку, обличчя у головного поляка ясне, висяє, ніби начищена салдацька бляха, в нашого Симона, чи то Семена, як сірожупанники їхні казали, стомлене, землісте. Вдивляється у лиця своїх вояків, мовби хоче щось потаємне в очах углядіти. Проти Платонового сусіда, Степана Гаркавого, під Києвом потому загинув, спинився, питає:

– Звідкіля будеш, вояче?

– З Полтавщини, пане головний отаман, – той груди випнув, аж заїкнувся з несподіванки.

– Земляки, виходить? – Петлюра скупно всміхнувся. – Дійдемо й до Полтави, земляче. А ти звідки?

То вже до Платона. Стомлені очі, а пронизливі, досі пам'ятає.

– Я аж гикнув, коли він до мене озвався, – казав батько. – Ну, раз питає, то треба одказати. Тутешні ми, мовлю, поліські.

– Вся Україна, значить, – пригадував отаманові слова Яковів батько.

Не раз цю зустріч і розмову пригадував Платон Мех, по-вуличному Цвіркун. Авжеж, чогось Цвіркунами їх прозивали. Мати казала, співучий рід був, хоть і бідний.

– Та бре', куме, їй-Богу, бре', – сказав якось той же Федот. – Став би сам головний отаман з вами гувурети. Отакими, як ви-те, куме.

«З таким голодранцем, як ти», – казали його усміхнені очі.

– Я, по-вашому, куме, брехун?

Ой, як розізлився тоді Платон. Шапкою об стіл кинув. От-от, здавалося, на сусіда-кума кинеться. Той взяв його за рукав. Заспокійливо так торкнувся. Вмів Федот і підколоти, словом ущипнути, али й стримати себе міг. Все міг, бо був таки хорошим хазяїном, мудрим, не запальним, як голодраб Платон Цвіркун.

А рушницю... Рушницю батечко так і не віддав. Ні тоді, коли поляки оголосили, що всі мають здати зброю, ні під час пізніших обшуків. Сховав, як казав, надійно. Тільки знав Яків, де саме батько сховав. І що час від часу дістає і змащує. Крадькома, вночі, коли, гадає, всі сплять. Мо', й згодиться, якось обмовився.

У хліві, за стріхою, в тасмній заглибині знайшов Яків зброю ще за два дні до весілля. Знайшов, потримав у руках, з коробки поруч із рушницею набоя дістав, загнав у рушницю. Цілювся у когось невидимого. Потім так, заряджену, поклав у сховок.

Нащо тоді діставав? Невже думка вже зародилася? Сам не міг би сказати. Пригадав дане собі ж слово, що коли Улянка не належатиме йому, то не належатиме нікому. Але ж Улянка йому вже належала...

Тепер, вертаючись після тієї бійки в гайку, відчув, як його злість начеб проходить, а на зміну їй приходить інше. Те, що став почувати, що його мовби огортало, закутувало в себе. Холодна лють на світ і самого себе. На місяць, що холодно світить угорі. Місяць, що пливе небом, як крипа³ без весел. Жовтий і байдужий.

Але якщо Улянки він убивати не буде, то кого? Кого? Тимоша? Що це дасть? Убити й піти в тюрму? Убити й піти... Хай! Не, не піде.

Він поплентався до хати. Але не став заходити, а сів на порозі. Віддалені голоси долинали з сусідського подвір'я. Там ще пекли, варили – готувалися до весілля. Десь там і Уляна була.

Певніше, на останніх вечорницях. Як то заведено було, з дівочтвом прощалася. Куди мав і він піти, та не міг.

12

– Мені щось наче затьмарило розум, – скаже він пізніше в поліцейському постерунку. – Як весілля з хати виходило...

Насправді він готувався цілу ніч, думав, засинав і прокидався знову. Щось чи хтось брало за руку, садовило, змушувало до звуків прислухатися. Як там у сусідів? Стихло? А може, Улянка за вікном стоїть? Не, нема. Під час одного з тих прокидань майнула думка: піти й зараз викрасти Улянку, змусити силою піти за собою, піти, доки не пізно. Він уже був встав з постелі.

– Не спиться, синку? – спитала мати.

– Спить, мамо, – сказав. – Я піду води вип'ю.

Надворі було доволі прохолодно. Аж ніби морозно. Холод відразу поповз за комір. У сусідів світло вже погасло. Десь там, на сході ледь-ледь сіріло, готувався пробудитися, зайнятися невідільний день. Весільний день.

«Не, – сказав він собі. – Не, я вкраду її з весілля».

Та вже коли справді напився холодної, аж зубам стало терпко, води – все-таки осінь, середина осені – рішив, що піде на весілля, куди його таки запрошували, як сусіда й хрещеного сина, хоч, може, й сподівалися, що не прийде.

³ Човен (діал.).

І він таки пішов, і ловив на собі насторожені погляди Федота й Федотихи, Улянчиного брата й самої Улянки. Тоді не пили так багацько, як ниньки, але й від одної маленької чарчини прилинула кров, стало жарко і зашуміло в голові.

Чекали приїзду, точніше, приходу молодого, бо ж з одного села, звісно, разом з весільним супроводом, а після короткого спільного застілля, як годилося, мали рушати на вінчання. До того обряду, до того, як піднімуть над головами наречених корони й благословить батюшка на довге й щасливе життя, кричати «Гірко!» не годилося, то й не кричали. Али видиво Тимоша, який неприховано тулився до майбутньої дружини, якою Улянка мала стати за годину-дві, було нестерпним. Та й Улянка тулилася, нахилилася й щось сказала, від чого Тимошеве лице враз посвітліло. Наче спеціально дражнила його, Якова.

І таки додражнилася.

Коли весільники стали виходити з-за столів, мати й батько благословляли на дорогу до храму, Яків тихо відділився від людського гурту й майнув до хліва.

Рушниця-п'ятизарядка лежала в дильові, всередині видовбаної пустоші (от чого не могли її знайти поліціанти), холодна й начеб усміхнена.

– Чекала мене? – сказав Яків, мов до живої.

Погладив, перевірів, чи загнаний набій. Набоїв не було. Виходить, батько дізнався про його намір? Чого ж тоді не сховав в іншому місці?

– Ну добре, – пробурмотів і мацнув у щілину в стіні хліва.

Там лежав набій. Один-однісінький. Загнав його в рушницю. Клацнув затвор. Звів курка і вийшов на двір.

Весілля вже йшло до вулиці, а від сусіднього двору бігла мати.

– Яшку! Ясю! Спинися!

Він не чув. На сусідньому дворі грали троїсті музики. Казали, то знаменита на округу трійця музикантів, виписана Вергунами з міста.

Все одно вони йтимуть мимо їхнього двору до церкви. Все одно йтимуть, затято билосся в голові.

– Ясю! – мати кричала так розпачливо, мовби він вже когось убивав чи цілився в неї саму.

Яків обминув матір, навіть відштовхнув протягнуту руку, вийшов на вулицю. Звісно, вони його побачили, побачили наведену на молодих цівку рушниці. Хтось закричав, натовп хитнувся, мов одна велетенська хвиля.

– Стійте!

Яків сам здригнувся од свого пронизливого крику. Крик долинув хтозна з якої далини і впав зовсім поруч.

Весілля спинилося. Заціпеніли люди й стихла музика. Такого ще в їхньому селі не було. Порушити весілля, яке йде до церкви, до вінчання...

Наперед вийшов батько Федот. Пішов до напасника.

– Якове, не дурій! – сказав тихо, але твердо, дуже твердо. – Не дурій, чуєш, Якове? На що руку підіймаєш?

– Стійте, – сказав Яків. – Стійте, тату, бо стрільну. Я нікого не вбиватиму. Али не підходьте.

– Тоді чого ти хочеш? – спитав Улянчин батько.

– Вашу дочку, – сказав Яків.

– Хіба ти не бачиш – вона за гиншого виходить? Сама виходить. Ніхто її не силував. Ніхто, Яшку.

Слова Федота покотилися до його, Яковових, ніг і відкотилися кудись убік. Лежали і блищали.

«Може, відступитися?» – подумав Яків і зрозумів, що не відступиться, ні за яку ціну не відступиться.

«Благословлеємо, бажаємо щісця, здоровля й діточок на щісця», – слова зашелестіли у вухах, а тоді зазміїлися перед ним, стаючи чи то справді маленькими дітьми Тимоша й Улянки, чи то якимись чорними почварами, котрі повзли вулицею.

Такі слова благословляння батьківського якусь годину чи й менше тому казала Улянина мати, коли прийшло весілля Тимошеве.

А перед тим щось схоже промовляв чоловік, який стояв перед ним. Для молодих і цих людей – святі слова.

– Віддайте Улянку, і я нікого не зачеплю, – сказав Яків, хоч його руки дрібно затряслись. Як і голос.

– А хіба вона хоче бути з тобою? – сказав Федот і повернувся до дочки. – Хочеш, доцю? Скажи цьому анциболоту.

І Улянка сказала. Він не почув, а швидше зрозумів по губах, які не раз цілував – вона видихнула щось. Невже коротке: «Не»?

– От бачиш, – сказав Федот. – Опустити ружжо й пропустити весілля. Не бери гріха на душу.

– Не, – відповів тепер Яків. – Я піду тільки з Улянкою. Чуєте, тату?

«Ми любилися з нею й будемо любитися», – хотів сказати і все ж не сказав.

– Та чого ви-те стоїте, – то вже Петро попрямував до нього. – Він не посміє стріляти.

– Не посмію, кажеш?

Яків звів рушницю й вистрелив поверх людських голів. Весільний натовп ойкнув і сахнувся. Спинився й Петро.

Після того ще наперед вийшов знатний гостювальник – солтис. Али і йому на слова, сказані польською, що доведеться відповідати, що ще не пізно образумитися, Яків твердо наказав:

– Назад! Бо стрілятиму! – І затвором – клац.

А тоді звелів:

– Йди до мене, Уляно! Чуєш? Бо зара проллється кров.

І Улянка пішла. Спершу поволі, а тоді ледь не побігла. Даремно її хапав за руку Тиміш. Вирвала. Стріпнула рукою, мов щось скидала.

Коли вона наблизилася – перелякана, аж вельон, здавалася, тремтів, схопив за руку він, Яків. Став одступати, однією рукою тримаючи Улянку, а другою – наведену на весілля рушницю. Так відступив на їхнє подвір'я, пройшов мимо сполоханої, напівживої матері, далі за хлів, а там стояв прив'язаний до яблуні Гнідко – єдиний їхній кінь.

13

– Тут ми будемо ночувати, – сказав Яків.

Він щойно зістрибнув з коня. На коні сиділа Улянка. Він простяг до неї руки.

– Давай, чого ж ти?

Дівчина подивилася на нього. Подивилася так, наче не впізнавала. За всю гонитву не промовила жодного слова. Тільки здригалася час од часу.

– Я сама.

Вона зістрибнула на землю. І тут він сахнувся – така мука сиділа в її очах. Крик вилітав з них, він його, здавалося, не тико бачив – чув.

– Де ми? – прошептала.

– То ж Гнатів хутір, – сказав Яків. – Гната Сердюкового. Циганом прозивали. Він теперика десь в Расеї, а жінка його до батька вернулася. Того й стоїть хутір пустою.

– То ми тут жити будемо чи що?

Він здивувався тій усмішці, що зазміїлася на її губах. Глузує?

«Що ж я наробив?» – подумав й почув немовби за лісом, ген там, далеко, може, аж за Бугом, заgrimіло.

Уляна пішла, підбираючи довге весільне плаття – мимо старої хати, що зяяла пустими очицями вікон, крізь запущений, порослий бур'яном сад. Він наздогнав і спитав, куди вона йде.

– Хіба тобі не все одно? – такою була відповідь. – Може, й до лісу, може, ще далі.

Яків сказав, що не пустить, що вони тут, на хуторі, переночують, тут їх не шукатимуть, а завтра раненько поїдуть конем до міста. Далі або в Білорусію польську, або в саму Польщу чи Галичину. А то майнуть і до совєцької границі пробратися, там, десь коло Корця живе їхній далекий родич, що пішов туди колись у приймаки. Він допоможе їм через границю, до советів, перебратися. І хоч він советів не любить, али то, може, й ліпше, там, за границею, поліція їх не шукатиме.

– Ти все продумав, он як...

– Я...

Вона зирнула й пропекла душу. Тими ж очицями – найгарнішими в світі.

– Ти все продумав, не подумав тільки про мене.

– Я ж про тебе й думав.

– Про мене!

Улянка зойкнула й кинулася на нього. Стала бити кулачками в груди, а тоді по щоці дряпнула.

– Про мене? А як мені далі бути? Мені... Може, ти й мене застрелиш? – казала. – То стріляй, стріляй, все разом рішиться, то ліпше, ніж з поломаною долею жити.

Він схопив її за руки. Спробував зазирнути в ті – чужі, страшні, привабливі – очі.

Не вдалося. Мовби самі очі втекли.

– У мене набоїв нема.

– Що?

– Те, що чуєш...

– То ти пішов з одним... А потім з порожнім...

Вона забилася в плачі. У нього на грудях. І доки плакала, відчув, що має робити далі. Про те й сказав їй, коли заспокоїлася: відвезе в село, скаже, що не чіпав, що... Якщо хоче, він їм здасться, і будь що буде.

– Не.

– Не?

Проказали те коротке слово й замовкли.

Мовчали довго. Поки Уляна не сказала, що він її відвезе, але тільки до села. А сам вернеться на хутір. Далі ждатиме. Вона спробує для нього дістати прощення. Якщо він її любить (досі любить, чомусь сказала вона), то хай її послухається. Післязавтра прийде сюди і скаже, що вийшло.

– І ти послушався, дед? – спитала тепер Оленка.

Яків звівся на ноги і побрів за хату. Подумав, що тоді, коли вернувся на хутір, у нього була чи не найжахливіша ніч у житті.

Навіть убити себе не міг – рушниця була порожньою. Тільки коли прокидався в холодній порожній хаті – од приморозку, од страху й болю, що сидів у його душі, йшов надвір і тулився до коня. Був сам-однісінький, не тільки в тому лісі, а й у цілому світі. Світі, бунт проти якого закінчився його поразкою. Знав, що коня мусить відпустити, хай вертається до

господи, батькові й брату він потрібен. Знав, що мусить піти світ за очі. І тільки під ранок збагнув, що нікуди не піде, а чекатиме Улянку й присуду од неї.

14

Чим далі жила в нього Альона-Оленка, тим більше прив'язувався до неї Яків. Коли вона почала оживати, виявилось, що це дівчисько таки вміє дещо робити. Прибрала в хаті, по-своєму порозставляла горщики, із книжок, котрі валялися в коморі (ще з тих пір, як його доньки та син ходили до школи) вирізала картинки, на яких були діти коло ріки, жінки в полі й задумана дівчина ци, може, молода жінка, й повішала на стіни, приліпивши клеєм, який найшла в тій же коморі. Щоденно ішла на лужок, приносила звідти квіти (к'яти, як казали в їхньому селі ще на польський манір) і ставила в банку. Затребувала, щоб Яків показав, як варити борщ, і таки зварила. Ольга було протестувала – нащо вам, тату, тримати тую почвару, ще чимось заразить, а то й обкраде. Що в мене красти, відмахувався Яків. Наркоманів своїх приведе. А воне знають, де вона, в якому селі? А тоді Ольга прибігла – та всяке, чуєте, всяке вже кажуть в силі, що й вона ніби ваша коханка, цеє молоде почварище. Яків дивився на дочку й не міг збагнути: шуткує чи правду каже? Аякже, коханка, сказав, так і передай своїм кумасям, хай ще більш язика почешуть, що їм ще робити, а він, старий дід, за п'ять літ до сотні, авжеж, зробив їй, цій дівці бахура, як народить, волохате, з довгими вухами, то всеньке село, всенькі Загорени запросить на хрестини, а тибє, Олько, та твою плетуху Гришиху за кумів, думаю, не погрумчаєте, прийдете, ще й подарунків принесете, не забудьте, а кого за кумів з чоловіків узети, то вже самі нарайте. Так казав він, Ольга сердилася, спльовувала, йшла, верталася на другий день, щоби щось ще принести, али до Оленки не чіплялася. Майбуть, досі сидів у ній спомин про крутий батьків норів – добрий-добрий, покладистий, а спробуй его слово порушити, проти волі піти в чомусь сурйозному, то лиха не оберешся, міг і в такому віці костуром огріти, а вона, як не є, а звикла терпіти. Бо батько, так у їхній родині заведено. До того Ольга була сама-самісінька, діти жили – одне в городі, Сьомка неїн все по своїх морях-окіянах плавав і казав, сам боїться в село вертатися, бо тільки на кораблі й живе, а тутка світом нудить, Танька... Танька, найменша онучка по Ольці, втретє десь вже за границею заміж вийшла, й була мала надія, що вони її взагалі колись побачать. Людка в другім селі. Поліна тутечки, а що толку... Отож підозрював Яків, що Ольга ще самотніша за нього, бо бабські розмовини – то їдне, а хата, як і в нього, порожня. Знав, правда, й гинше – а ни він до Ольки не вернеться, ни вона до нього не перебереться, обоє не те що вперті, а мають жити по-своєму, раз уже він до цієї хатини вернувся, тутечки й умре.

Приходила й секретарка з сільради – хто така у вас живе, звідки прибула, документи хай покаже... Яків сказав: гостює у нього далека родичка, дайте, людоньки, спокій, і ти, пані Тетяно, дай, ни зі мною нічого не трапиться, ни ця дівчина вам ніякої шкоди не завдасть. Бо будете приставати, розволнуюсь, умру, а ви ж там, я чув, хочете, щоби до ста дожив, бо ж я, як Варка Тонусьова вмерла, найстарший у Загоренах, то йди собі з Богом, небого, прийде час – і вона поїде, як і приїхала.

Секретарка пішла, несолодко пообідавши, а Яків мусив признатися – він уже боїться, що Оленка його покине, що поїде, а таки колись поїде. Він ніколи її не розпитував – звідки, хто батьки, вона йому розповідала якісь історії з свого життя, казала спершу: «А ти не любопитен, дед», а потім, як на їхню мову перейшла: «Нічого про мене не хочете спитати, Якове Платоновичу?»

– А що я маю питати? – сказав Яків. – Ти, дочко, як той метелик, що злетів та сів – може, мені на руку, може, на вікно. Поки сидиш у мене, то не хочеться мені тебе здмухнути.

– А ви філософ, виявляється, – сказала вона.

Була у кофтині, яку купив разом з нею на базарі, що був тепер у їхньому селі щоп'ятниці. І коротенькій спідничці, котру сама вибрала.

«Геть дівчисько, – подумав Яків. – Політок підраний».

Тоді вечоріло. А вечором він уже майже не бачив. Сідало сонце за тополі на краю села, і разом з сонцем сідало його життя. Поруч сиділа дівчина-метелик. Якову було добре. Добре було Якову.

15

А тоді з усіх можливих шляхів свого життя – їхати в якесь місто, в Польщу втікати, а може, й саму Варшаву, а чи на схід, до совєтів, він обрав інший, як зрозумів під ранок, єдино можливий для нього – повернувся в село, на своє подвір'я, до своєї хати. Будь, що буде. Будь, що... Уб'ють, заберуть у поліцію – нехай.

Не став ждати Улянку. Несила було ждати, не міг і прийняти милості з її рук. Не міг, от яка придибенція. Лють у ньому – всередині, що спалювала нутро й начеб назовні, – то народжувалася, то гасла. Приходили спогади, а разом з ними дивні хвили ніжності. Ніби Улянка була тут, поруч з ним, ніби тулилася до нього, а не вітер вдарявся об боки. Він аж підійшов до яблуні, втікаючи од того видива, й погладив шорстку кору.

Хотів відпустити коня. Відпустив і наздогнав. Сів і поїхав щосили. Мчався через ліс у безвість. Зрештою спинився. Вернувся на хутір. Треба було їхати в село, де невідомо що, може, зробили з Улянкою.

Згадав, що вона наказувала дочекатися її приходу.

– Буду у вівторок вранці, – сказала вона. – Ни завтра. А у вівторок.

У вівторок... Попереду чекав страшний і довгий день. Відпустити коня й іти пішки до міста? Тут він згадав, що бачив, як біля хутора росте сиза блекіть, сонна куциста трава, якщо наїстися її дрібних ягід, казала його тітка Якилина, то спершу прийде сон, а потім непомітно смерть. Він кинувся, знайшов, став рвати. Запихав маленькі ягідки, що висіли на стеблах, до рота. Спішив набитися, наїстися, мов боявся, що хтось заборонить. Потім пішов до хати, ліг на порепану лавку, єдину в хаті, й став чекати сну. Сон прийшов, али смерть не. Вночі прокинувся од холоду, всього трусило, нудило, виблював раз і вдруге. За вікном сіріло.

Зрозумів – то світанок вівторка. Вівторка, в якому судилося жити. «Десь тут тече струмок», – згадав і, хитаючись, вийшов із хати-пустки.

А потім побрів до села. Не став їхати, а йшов і вів коня на повідку. Сів було та зліз. І тільки перед селом знову скочив на вірного товариша, що розділив з ним цю невимовно гірку ніч, і поїхав верхи. Вертався, наче справді був переможцем. А може, й був. Тільки от над ким? Над собою? Над своїм прогірклим, просоленим невидимими слізьми коханням?

– Сину, як же ти вернувся? Тебе ж уб'ють, сину!

Мамин зойк. Схожий теж на постріл, на квилення підбитої чи то лебедиці, чи невідомої птахи, що простягає до нього руки-крила.

– Мамо, не кричіть. І не плачте. Самі казали, що долю конем не об'їдеш. Я спробував, та вернувся. Цитьте, мамо.

Він злазить з коня, п'є воду – жадібно, хоч перед тим на хуторі напився – та береться обтісувати колоду, що лежить на дворі – щось мусить робити.

Мати стоїть поруч, мовби вартує його од лиха. Жалібно дивиться. Щось хоче сказати й ни може.

– Йдіть до хати, мамо, – каже Яків, не витримавши її зітхань. – Йдіть, мамо...

– Добре сину.

Тупцяє на місці. Йде і спиняється. Яків не витримує:

– А батько де?

– До колишнього старости пуйшов. Вони ж разом колись воювали. Той із солтисом дружить. За тебе просити.

– Просити... Он як...

Він теше і теше. Люто й затято. Нехай хоч сотня Петрів, Федотів, солтисів і поліцаїв приходять, і забирають ці вбивають. Його життя, його душа кудись відлетіла. Вчора, а може, минулої чорної ночі, а може, й ще раніше. Відлетіла, він відчуває страшну небережну порожнечу, серед якої сам-один затято махає сокирою.

Нащось теше, бо не відає, куди піде та обтесана колода, на хату, хлів чи, може, його власну труну.

Ураз пригадує схожість, Улянчину, одразу на два дерева за хатою, коло паркану.

«Пуду зрубаю», – думає.

На півдорозі спинється. Щось спиняє. Кидає у жар. Вертається до колоди.

Теше, а на сусідньому подвір'ї, знає непевне, знову з хати виходить весілля. Наречені тримають в руках ікони. Попереду іде сват, поруч дружки, із хлібом в руках замерли поруч батьки – і він вислизає з того весілля, наче обрізана гілка чи, швидше, зірване яблуко, що покотилося в ще густу, але вже пожухлу траву. Котиться й котиться. Й боляче вдаряється об щось залізне й холодне. Він знає – то цівка рушниць, що хтось викинув у траву, вона заглядає в очі – Якову? яблуку? – і, зрештою, він бачить, як з маленької, темної, бездонної дірки вилітає його смерть.

У цю мить, він знає теж про те, почнуть грати троїсті музики – жалобну й веселу водночас мелодію. Вона приходить сама, без порухів смичка і шелесту губ. Народжується в ньому з його болю.

– Сусіде! Яшку!

Голос із минулого, далекий, наче луна, що прилетіла із-за лісу. І гострий, мов лезо ножа, що розрізує йому горло. Навпіл.

Падає на землю, боляче б'є по нозі сокира. Він встигає помітити – не розтинає чобота, а б'є по ньому. Б'є навскоси, збоку.

Біля тину, що розділяє їхні обійстя, стоїть Улянка. У новому платті – такого він ще не бачив, з розплетеною косою.

– Йди-но сюди, сусідоньку.

Ватяними ногами він підплентується.

«Чого ж я слухаюся?» – думає.

– Не дочекався, Ясику? – каже Улянка. – І правильно зробив. Я типерка, Ясику, заміжня жінка. Заміжня, Ясику. Дві медові ночі вже мала. Не віриш? Тимко мій вельми гаречий чоловік...

Як він її не вбив тоді, чого?

Побачив бездонний сум в очах? Побачив. Ті очі його пропекли й закричали. Закричали: не вірити словам. Не вірити нічому, навіть сьогоднішньому дневі й тому, що він приніс, що довкола він бачить і відчуває.

– А у нас усе добре після весілля було, Ясику... Сорочку родині мою показали. Із кров'ю, як і належить після першої шлюбної ночі.

Нахилилася близько, моргнула і стиха-стиха:

– Тиміш перед тим кроля зарізав...

«Ліпше б він тебе зарізав», – ледь не сказав.

Али Тиміш... Ци, мо', й знав усе про них? Як же то?.. Ци насміхається ця злидниця...

– Я за тебе радий, сусідочко. Хай тобі буде добре сьогодні і завше.

– І тобі, сусіде. Так само...

Ось така розмова у них вийшла.

Нащо Улянка його кликала? Щоб зайвий раз боляче зробити? Міг би запрягтися, що ні. Але то вже пізніше прийшло.

– Тебе не чіпатимуть, сусіде, – сказала Улянка й повернулася спиною, пішла собі, мовби нічого не було між ними. Мовби справді розмовляли двоє сусідів.

Його тільки викликали в постерунок, прочитали мораль і сказали, що має заплатити штраф за порушення громадського спокою.

– Штраф? Кілько? – спитав і подумав, що чого доброго доведеться за свою дурість якщо не з конем, то з підсвинком розпрощатися, бо ж грошей на господарці катма, чи й злотий нашкребеться.

– Вам повідомлять, – сказав поліцай, і це ввічливе звернення здивувало.

Він дивився на ситу морду в мундирі, запакованого в закони й параграфи чоловіка й подумав про силу, яку має жінка, з якою любився. Яким був ланцюжок її незбагненої сили? Тиміш – батько, а через них, представників двох найбагатших у їхньому селі родин і до влади близьких – тих же старосту, солтиса, крізь витрішкувату душу (хіба душа такою буває, майнула думка) цього поліціанта тая влада простягалася й до чогось невидимого й невловимого, що витало й над цими чоловіками, й над їхніми душами, й землею, яку вони топтали. Чого він не збагнув, не зміг второпати своїм хлопським розумом, коли кохався з Уляною, коли м'яв її, стискав ув обіймах, вважав, що володарює над нею? Можна обижатися хоч сотню разів, що вона, та солодка сучка, продала любов... Али ж чи так? Раз не пішла за ним, то щось є вище? Гроші. Оті брязкальця, яких у нього зроду-віку не було? Щось таке, чого таки не годен збагнути? Честь роду, яку боронила Улянка? Боронила, вже носячи під серцем його дитину...

Та дорога від гмінної управи додому була чи не найдовшою у його житті...

Али побачив крамар Гершко і вперше (вперше!) сам закликав до корчми, як за старою звичкою, ще з царевих часів, називали ту хатину, в якій мона було випити й закусити.

– Пане Гершку, у мене нема ни гроша, – сказав тому хитрому пейсатому жидкові.

– Хлопе Якубе, – сказав Гершко. – Мені не треба твоїх грошей. Їх у тебе все їдно нема, хоч із псами кишені обшукуй. Але все село гуде про твій, хлопче, вар'ятський здерубок⁴. Такого в тотему селі ще не бувало і, мо', й не буде, а я ж прожив на віку шість десятків як-не-як і штири десятки літ у цеїх богом забутих Загоренах, як ви мувите. І замість того, щоб сидіти в буцегарні альбо валетися забитим полеськими хлопаками, найнятими за бутель пудпольного самограю, сей пан Якуб, нав би біблейський апостол, котрого таки звали Якубом, гуляє собі селом і посвистує, як холера, хоч і з темною хмарою в очах. То хіба я не можу юж пригостети такого пана хлопа якоюсь чаркою виборової?

Він поплентався за Гершком, зновика засвистів безтурботно, і двоє хлопців у корчмі косували оком, то були вірні Тимошеві содруги, али ж ни зачіпели, не сказали й слова. Та, п'ючи чарку з рук самого Гершка, він відчув, як за його плечима постала невидима загроза. Німа, али страшна.

«Заб'ють, нишком заб'ють», – подумав і зрозумів, що тут уже над задумкою навіть цих двох, Пилипа і Матвія, що дивилися мовчки, али явно зневажливо, а може, й не зневажливо, а вороже, а може, те й друге, – тут уже Улянка сили не має, тут вступає щось таке, від чого треба рятуватися хіба що втечею. Або зневагою до смерті.

Пив чарку з Гершкових рук, дивився на корчмаря, а за його плечима впливав обрис ни то дерева, ни то жінки. Дивився старий жид, мовби правдешній пророк чи апостол із Старого Завіту. Двоє хлопаків косували оком. Щось виграв він, а щось програв. І що більше? Бо любов, бо Улянка...

– Коли ви-те, пане Гершку, такеї добрі...

⁴ Учинок (діал.).

– Пий, хлопе Якубе... Не всіє зі смертю герць виграють... Пий, мо', й другу наллю.

16

Настав день, коли Оленка сказала:

– Якове Платоновичу, вам треба постригтися. Не заперечуйте. І пострижу вас я.

– Ольга постриже, – сказав Яків. – Як завше. Альбо Тарас...

– Ні, я хочу, – труснула головою.

– Чим?

– Ну, хоча б ножицями, які у вас я бачила. А хочете – десь машинку дістану. Мусить же бути у вашому селі машинка.

– У мого племінника є машинка, – сказав. – Я принесу.

Покорився, бо захотілося, аби це дівчисько його таки постригло. Не те, щоб заріс, перед Зеленими Святами Ольга трохи підчикрижила. Али хай стриже. Мо', ще й поголить, ха-ха.

Яків сховався до Тараса, племінника, й приніс машинку. А з ним... А з ним прийшов Валік, Валько, Тарасів син, який цього року закінчив школу й уже поступив до якогось там ніверситету чи й до двох одразу й типерка вибирав, куди ж їхати через два тижні вчитися – до Луцька чи Львова?

– І хто ж то в нас такий молоденький і гарненький? – сказала-проспівала Оленка.

Валік відразу геть почервонів, збентежився, закліпав очима. Став мовби тож дівчиною, тільки соромливою.

– Мовчи, сороко, – grimнув Яків, начеб на свою доньку чи внучку. – У краску мені внука ввила, а він...

– А він ходить в дитсадочок і чемно пісяє на горшочок, – засміялася Оленка.

Тут і Валік посміхнувся. А в Якова невідомо чого пропала охота далі сварити цю козудерезу.

А вже як його постригла, то пішли вони з Валіком до гайка, що ріс посеред села. Яків обдивлювався себе у шматку розбитого колись овального дзеркала – майже ніц не лишила з його рідкого старечого волосся ця сорока – і раптом подумав, що Валік чого доброго влюбиться. Тоді на його душу впаде ще один гріх. Бо тая дівка... Ни тико ж наркоманка, али...

Наче втікаючи од думок, він став вдивлятися в люстро. Старий, старий, старий... Блекнуть очі, карга у них сидить і крадькома за цим світом підглядає, де дибає дід-дідуган.

Шматок скла вислизнув з рук і впав на землю. Розколовся. Яків узявся збирати осколки і думав – на щастя чи на біду? Зібравши, не міг розігнутися. Сів прямисінько на землю. По землі повзали мурахи, великі, з крилами – певно, як не сьогодні, то завтра буде дощ. А може, й щось більше: такі мурахи – точна прикмета.

Таким, сидючим, і застали його хлопець і дівчина.

– Якове Платоновичу, вам погано?

– Щось мені заколихалося на землі, – сказав Яків.

Вони допомогли підвестися. Не, голова не крутилася. Глянув на обох, хотів щось вичитати на лицах. Світяться обоє.

– То я піду, діду, – сказав Валік.

– Йди, хотя могли б разом і пообідати.

– Ні, я ще не хочу їсти...

Оленка провела його двоюрідного внука до старих розхняблених воріт. Стояли ще там і щось балакали. А коли вернулася, сказала:

– Гарний у вас внук, Якове Платоновичу. Добрий, а тому важко йому буде на цьому світі жити... Не бійтеся, не спокушала. Якщо сам не спокусився.

Що значили ці неїні слова, пояснювати не стала. Тільки сказала, що заведе його до хати. Хіба він маленький, обурився Яків. Авжеж, не маленький, згодилася Оленка і подивилася на нього:

– Я, знаєте, Якове Платоновичу, любила колись, коли мене мамка підстригала. У ранньому дитинстві, як кажуть. Дивується, що в мене була матір?

– Не, чого ж... У всіх є матері.

– Точно...

Вона раптом з доброго дива закотила очі. Хапала широко розкритим ротом повітря. Стала шукати руками опори. Й таки гепнулася на землю. Коли ж Яків нагнувся над нею, став голову терти руками, глипнула очима, сказала чомусь, як перше, російською:

– Пора, наверное, мне умирать, дед...

– Побалакай мені, побалакай...

Яків удавано сердився і водночас радів, що не знепритомніла. Бо що б робив тоді? Чи було б сили по дохтурку побігти? Побігти... Гой...

– Геть кепські мої діла, раз одна паршива згадка розхвилювала, – Оленка сама звелася. – Хочете дізнатися, хто була моя мамка?

– Як захочеш, то й сама скажеш...

– Правильно, дідусю мій Якове...

Вона встала, подала руку йому. Обое вже на рівних стояли. Начеб одне одного й підтримували.

– Чого ви мене не проганяєте, Якове Платоновичу? – спитала.

– Захочеш, то сама підеш, – відказав Яків. – Рано ще тобі йти.

Вона нічо' на те не сказала. Потюпцяла за хату – плакати, думати, втікати од якихось явно неприємних згадок.

17

Біля його вуха свистіла куля. У тому самому гайку, куди приходив щовечора, все ще на щось сподіваючись. Хоч знав, що Улянка більше не прийде. Ніколи не прийде. Тим більше, що жила тепер на іншому кутку.

Тоді стояла зима. Він уперто прошкував засніженим полем, набираючи за халяви снігу. Потім тупцяв на місці, довго стовбичив, виглянув місяць з-за хмари, ніби хотів спитати: нащо тут стовбичить ця дивна людська істота? Чого жде? Коли ж геть замерзлий рушив додому, на краю гайку і просвистіла куля. Далі він побачив звіддалік, посеред поля, темну людську фігуру. Впізнав – Тиміш.

Яків ступив крок, другий, спинився, підставив себе. Просвистіла друга куля, за нею і третя. Тиміш, він знав, був добрим стрільцем, не раз ходив на полювання, батько його навіть мав дозвіл на тримання рушниці.

Тиміш грався з ним, навіть не лякав, а саме грався. Ось що він збагнув і хрипко засміявся. Хрипко й гірко.

А з боку сусідської хати з'явилася ще одна фігурка – жіноча. Вона бігла до Тимоша, спотикалася, раз упала, звелася й знову побігла. Улянка! Авжеж, то бігла Улянка. Звідти він не чув, що казала до свого законного чоловіка. Тільки побачив, як той ударив Улянку. Штурхонув її прикладом рушниці. Погнав до хати. Вдарив раз, удруге прикладом рушниці. Коли Улянка впала, копнув ногою.

Яків зірвався з місця й щосили побіг до них.

– Тимоше! – хрипкий звук, що вирвався з горла, впав у сніг.

Куля зачепила плече, вирвала шмат старого батьківського кожуха. Та Яків побіг далі. Стрибком кинувся до Тимофія, щоб вирвати з рук рушницю.

– Якове! Яшо! – Улянка гукнула не своїм голосом.

Яків таки встиг шарпнути зброю і відкинути вбік.

Та до нього кинулася Улянка і вдарила кулачками в груди.

– Яшо, чого тобі треба?

Він схопив її за плечі. Струсонув. З усієї сили.

– Чого треба, питаєш? Хочеш, щоби цей нелюд убив?

І тоді вона висмикнула свою руку з його. Сказала явно з ненавистю:

– Тиміш мій чоловік, Якове. І волен робити зі своєю жінкою, що хоче. А тобі до нас раджу не лізти. Не лізь у чужу сім'ю, чуєш, сусіде?

Яків глянув на Улянчиного чоловіка. Той стояв і торжествуюче посміхався – навіть при місячному світлі добре було видно ту усмішку, що зміїлася на виразних, аж не чоловічих губах.

– Звиняйте, сусіди, – сказав Яків.

Хотів сказати з глумом, а вийшло начеб жалісливо. Мовби справді вибачався. Чи навіть просив прощення. Прощення?..

Ішов додому, знаючи, що більше на місце їхніх побачень не ступить його нога. Був би того вечора чи вже й ночі вдячний, якби Тимошева куля таки влучила в нього.

Та пострілу не було. За його плечима сусідським городом чоловік його коханої гнав свою жінку додому. Може, й бив. Озирнутися не стачило сили. Улянка знову його зрадила. Вже на своєму подвір'ї, де чипіла мовби заціпеніла мати, подумав – зрадила, аби знов порятувати.

18

Був засніжений зимовий ліс, куди Яків забрався ловити зайців. Ліси довкола Загорян ділилися на панські – графські й просто шляхетські, кількох панів, що тими лісами володіли, державний ліс, ділянки, що належали кільком багатим загорянцям, і гмінний. У панському, як і державному, полювання для хлопів-селян було суворо заборонено. Траплялись випадки, коли в графському єгері панські чи гайдуки підстрелювали одчайдухів і діло кінчалося могилками, бо подавати в суд ніхто не насмлювався. Хіба що Пилип Сукотьків, коли його сина Карпа знайшли із кулею в грудях, та той суд коштував цілої корови й скінчився нічим, бо, мовляв, мало хто міг хлопа, порушника приватних володінь, підстрелити. У державному лісі полювати можна було хіба за ліцензією чи одноразовим дозволом, але та бомага коштувала неабиякі гроші. На приватних ділянках, хазяйських чи куркульських, як уже в двадцяті роки в них казали, там уже... як хіба зловить хазяїн. Плату у гмінному лісі, який колись був громадським, общинним, була помірнішою, ніж у державному. Хоч і ліс був той набагато біднішим, заболоченим, куди зайці та лисиці забігали чи забредали косулі тільки взимку, коли земля підмерзала.

Платон Мех, а за ним (спершу з батьком, а потім і сам) ходив і Яків на полювання зрідка із таємним петлюрівським ружжом, і силки ставив і в панських, і в гмінних лісах, і на вергунівських, ба й Федотових ділянках. До лісу Жечі Посполитої тільки не ліз, бо там, як зловлять, то підстрелити не підстрелять, а такого штрафиська впаяють, що очі на лоба літ п'яток будуть лізти, його відробляючи, – чи то на роботах державних, чи збираючи гріш до гроша, аби придбати корівку чи й коня, виведених із хліва.

Того зимового дня Яків пішов перевірити поставлені напередодні силки – на Ружкові, Розметеній, Перетирлиці, місцях (і ліс пана Зубрицького, і гмінний, і Вергунів – усе приплюсалося), де поставив перед тим силки, сплетені з витягнутих із кінської гриви волосіні. Два русаки, що теперичка стали біляками, ніс додому під старим кожухом.

Жіноча постать винирнула в ліску під гіркою, з-за ялини. Сама схожа на струнку доладну ялинку. І мала та ялинка ймення Улянка.

Він здригнувся з несподіванки. Й поморщився. Вона? Тут, посеред лісу?

– Не сподівався стріти?

Дрібно засміялася. Стояла в кожушку, по краях вишивкою обмережаним, вперше в неї з'явився цієї зими. Запнута барвистою хусткою-шальхою – зелено-синє по чорному, у чобітках червоних і білих рукавичках. Багата сільська пані-молодичка.

– Де ж твій коханий чоловік? – спитав Яків. – Тоже на зайців полює?

– До міста за олією поїхав та просо дядькові повіз, – Улянка наблизилася до нього. – Боятися мене став, Ясику, чи що? Не бійся, не з'їм. – І вже ширше усміхнулася. – Не з'їм, тільки ще раз трошки надкушу. Захотілося мені свіжої зайчатини, додому навідалася, то побачила, як ти йдеш. Дай, думаю, піду за колишнім сусідом, може, пригостить...

Вона вже була зовсім поруч. Дихала швидко-швидко і важко. Скинула рукавичку і оголену теплу-теплу руку йому на груди засунула. А друга... Друга її рука за пояс йому полізла. Далі й далі.

– Ясю, не відхиляйся, – зашептала вона. – Не відхиляйся, бо вб'ю. У мене й ніж на поясі приторочений. Од вовка брала, али можу й тебе дістати...

«Діставай, – подумав. – Діставай».

Може б, йому полегшало. Та – відчув – того не хотілося. Ни вмирати, а ни...

Ліс пронизав далекий, проте гострий звук. Тужливий, десь із самісінької лісової глибини вирослий.

Вовк? Може, й вовк, якого напевне уполювала б ця клята затета жінка.

– Не опирайся, Яську, – шепче далі вона. – Ти ж мій... Мій... Дай своє тіло...

Він тоді здався. Здався він, бо й сам прагнув цієї молоденької жінки, що вже штири місяці, як належала іншому. Бо його тоже таке молоде тіло тужило за неїним тілом. Бо...

Опирався, як міг, і вже кудись падав.

Світ поплив перед очима і під ногами. На сніг упав його старий засмальцьований кожух, а поверх нього – її новий, модний, певне ж, дорогий і чоловіком справлений. Він, уже будучи на ній, роздягнений і розпашілий, відчув, як її живіт – горбочок добре помітний, чого не було раніше, – мовби кудись його підіймає.

– Помацай, якщо хочеш, – зашептала вона, якимось геть по-дитячому. – Живота помацай, там твій син, баба Луциха каже, що синок буде... Я ж на п'ятому вже місяці, Я-а-а-ську...

Хоч ці слова болюче різонули, вже геть розпалений Яків не міг її кинути, перервати ці прокляті любові, цю гріховну веремію. Та він не став панькатися, обережним бути, як вона просила, а брав по-справжньому, грубо й навіть брутально, як ніколи раніше. Син... Його син... А скільки з його сином в собі вона лягала під іншого? Мала сім'я іншого, що поганило його сина! Скільки разів чекав у тому гайку?! Чого ж він не убив її, тоді, коли стояв перед тим розпроклятим весіллям, з єдиним набоем у тепер вже конфіскованій рушниці... Як спустошує його цей жар... І сніг, що падає з ялин, той жар не гасить.

А над лісом, над лісом, помічає він, крізь прогалинку в деревах, коли вже лежить поруч знеможений, кружляє птах. Шуліка.

Летить над лісом, потім завмирає. І наче дивиться вниз. Туди, де двоє лежать після шаленого сороміцького кохання. Ось-ось, здається, впаде униз.

– Бачиш?

Яків торкає Улянку за руку. Очі в неї все ще горять.

– Що?

– Шуліка.

– То й що? – Улянка дивиться пильно і насмішкливо. – Боїшся, що на нас кинеться?

І раптом вона відводить очі.

«Хай би кинувся», – думає Яків.

Птах угорі зновика завмирає. Мовби справді прицілюється, аби каменем шугнути вниз. Туди, де лежать двоє.

19

– Ци ви-те здуріли, тату, ци Господь вам альбо дідько молоко п'яної кози подарував? – казала Ольга, котра кілька хвилин тому влетіла до хати – стала-бо навідуватися, незважаючи на сварку і зарік, що ноги її тут не буде, відколи в нього Оленка поселилася.

– Ну? – Яків одірвався від шитва – камізельку чи як там по-теперішньому називається те, що під маринарку піддягають, латав.

– Та ж всеньке село язики гострить, що ваш гонук із тою дурною наркоманкою любов крутить, – видихнула Ольга і гепнулася на лавку.

– Який ще онук? Що ти, Олько?

– Та ж Валік Тарасів.

– Валік? Он воно що...

Тут він згадав – Оленка пару днів, як кудись зникати стала вечорами. І Валік кілька разів то за точилом, то за ножівкою, то за решетом чогось старим прибігав.

Ольга посабанила⁵, побушувала. Яків її осадив, сказав, щоб не чіпала ни Оленки, ни Валіка своїм довгим язичиськом, тим більше, що, виявляється, тільки й того, що бачила Валіка й Оленку сусідка Ольчина, Настя Троцьова.

– Йди, сороко, – сказав. – Або ж рота на замок. І ключика сховай.

Сказав, бо побачив, як до хати Оленка підходить. А ледь ступила й чемно до Ольки привіталася, та, не випустивши й пари з вуст, з підтиснутими губами, мов боялася з рота воду випустити, із хати випливла.

– Їсти будеш? – спитав Яків.

Оленка стала поруч і свою руку на його поклала.

– А ви будете сваритися? Чи як це... Лаяти, так, Якове Платоновичу?

Далі вона сказала, що правильно дід її сваритиме. Ду-у-же правильно.

– Оч-чень, дєда мой ненаглядний... Спасітель мой бесценний...

З тим і вийшла з хати. Вилетіла з хати. Вже кілька разів зауважував Яків – дівчисько бачить мовби наперед і розгадує те, що він мав би їй сказати.

Сидів ступнем, а коли взявся шити – вколов голкою палець.

Так і сидів, доки не наповз на хату вечір. Майнула думка, від якої пробіг дрижак його старечим тілом: Оленка його покинула, пішла, поїхала, не попрощавшись навіть.

Не міг після тої думки й ворухнутися. Тіло наче паралізувало.

Оленка вернулася пізнього вечора. Майже вночі, коли вже спати зібрався. Ступила до хати геть мокра, бо надворі аж хлющило, стала посеред кімнати.

– Господи, вся змокла... Де ти була?

Мокре дівча підійшло й притулилося. І ревно заплакало. Коли ж він хотів слово сказати, поклало на його вуста пальчика, теж мокрого.

– Мовчіть, Якове Платоновичу... Дідусю мій рідний, мовчіть...

Втікала вона, вернулася з півдороги? Яків про те не дізнався. Але до них перестав приходити Валік. Валентин, внук його двоюрідний.

У селі вже відчувався подих осені, й на її порозі Валік таки прийшов, з валізою в руках.

Попросив діда покликати Оленку. Яків покликав. Вона вийшла і наблизилася з опущеною головою.

⁵ Посварила (діал.).

Коли ж підвела очі... Очі ті чомусь сміялися...

– Я ж просила тебе не приходити...

І тут уже зовсім засміялася:

– Конспіратор мій хреновенький... Вибачте, діду Якове...

Валік стояв і мовчав. Яків не знав, що й думати. Невже вона його дурила? Али дурила в чому? Жодних же слів не було їй сказано...

– Я тобі напишу, – сказав зрештою Валік, повернувся і пішов, зсугулений, ніби дід старий, а не сімнадцятилітній хлопець.

– Кудя? На деревню дедушке? Так єво звать даже не Константин Макарович...

І все ж вона пішла за Валіком. Наздогнала і щось сказала. Чмокнула в щоку на очах у Василини Явтухової, далекої їхньої родички, котра якраз вулицею проходила. А цмокнувши, різко розвернулася й до хати побігла.

– Драсьте вам, дядьку Якове, – сказала Василина. – Внука проводжали? У місто вчитися поїхав?

– У місто, вчитися, – сказав Яків.

«Холера ясна», – чогось подумав.

20

Після тої зустрічі й любощів у лісі Яків рушив за Буг на заробітки, бо не міг далі лишатися в селі, а в жовніри брали тільки у двайцять літ. Помандрував по селах та містечках і врешті-решт знайшов роботу на хазяйському тартаку. З ранку до ночі розвантажував і пиляв колоди, складав дошки. Спершу така шалена робота геть виснажувала і ввечері без сил падав на солому в прибудовці до клуні, яка слугувала йому за нічліжку.

Так було спочатку. Але вже через місяців чотири Яків звик до важкої роботи (та й коли вона була легкою для селянського хлопця?) й у вечері міг вийти в село, бо то ж було не польське – забужанське.

Одне його мучило – спогади про Улянку. Спомини, які могли навіть пилку спинити, коли різав. Спомини, які вривалися посеред білого дня й могли збудити посеред ночі.

А коли приснилася вперше – там, на чужій землі, то бігла начеб через поле, до нього, який ішов навстріч. Бігла, добігала до рівчака біля їхнього городу. Спинилася, простягла до нього руки. Він теж спинився, теж простяг руки. Але не міг ступити далі й кроку, хоч знав, що рівчак мілкий.

Після того сну не стерпів, відпросився у хазяїна на два дні, тим більше, що Трійця була. Був шлях додому, переправа через Буг, пішадрала через ліс.

І вечір, коли геть стомлений ступив на батьківський поріг.

І материн вигук:

– Сину!

Припадання її, обмацування, мовби мала бажання впевнитися, що то таки він.

– Що з вами, мамо?

– Живий! – мати зойкає, а не каже.

– А чого б я мав не живим бути?

– Бо ж...

І він дізнається: Улянка геть у всьому призналася Тимошеві, і за дитину будушу, і за любощі в лісі, то так їй Федотиха розказала, він її побив, али не крепко, бо ж груба, вже дев'ятий місяць пішов, али сказав, що прощає, що любить Улянку, та й шкандалю не хоче, зате ж його, Якова, вб'є безпремінно, вб'є, навіть грозився на Холмщину поїхати та й там найти.

– Йди назад, синку, зникай...

Яків пообіцяв, що зникне. Ще цієї ж поночівки. Вночі справді вийшов з хати. Та вже на вулиці збагнув, куди його шлях проляже.

Вмирили рештки короткої літньої ночі. У корчах коло річки, біля обійстя Вергунів. Звідти те обійстя, подвір'я добре проглядалося. І поява Улянки рано-вранці з дійницею в руках. Живіт, вже геть великий, добре видно було. Бачив, як до хліва разом із свекрухою пройшла, бо ж у Вергунів не одна, а цілих п'ять корів. Як верталися і про щось говорили. Як вийшов Тиміш на подвір'я, став потягуватися, за хлів пішов, вочевидь, нужду справляти, потім умиватися почав, як Улянка зновика надвір вийшла й рушника чоловікові подала.

Майнула божевільна думка: вийти із своєї засідки, показатися. Хай уб'є, раз грозився. Він вже навіть підводитися став. І тут зрозумів, що не зробить цього. Не зробить, бо... Бо жити хоче. Щось нове до Улянки почуває, а як його назвати – не знає. Ніби перед собою не кохану дівчину (тепер вже жінку) бачить, а сестру свою. Сестру, котру тре' оберігати. Як – не знає. Але берегтиме, віднині, може, навік, може, й у спомині.

– Отче наш, що на небесах, – раптом зашептав. – Нихай святиться ім'я Твоє...

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.